

Bölcsész

Belányi györgy versei + berkes tamás tanulmánya masarykról +
+ bőle istván-mórocz károly riportja moldova györggyel + csapo
dy miklós megjegyzései egy sinkó-könyvhöz + dobozi eszter vers
e + füzi lászló tanulmánya németh lászlóról + géczy jános graf
ikus versei + tipográfia + gömöri mária írása ajarról +herbszt
zoltán verse +

+ szigeti csaba egy józsef attila-motí
vuaról + tanács istván riportja +++ szeged + 1978 + november
zimonyi istván könyvismertetése +++ szeged + 1978 + november
lóczy istván tanulmánya lukács ifjúkori etikájáról

B Ö L C S É S Z

a JATE Bölcsészettudományi Kara

KISZ-szervezetének folyóirata

Fk: dr. Rácz János² oktatási rektorhelyettes

Főszerkesztő: Csapody Miklós

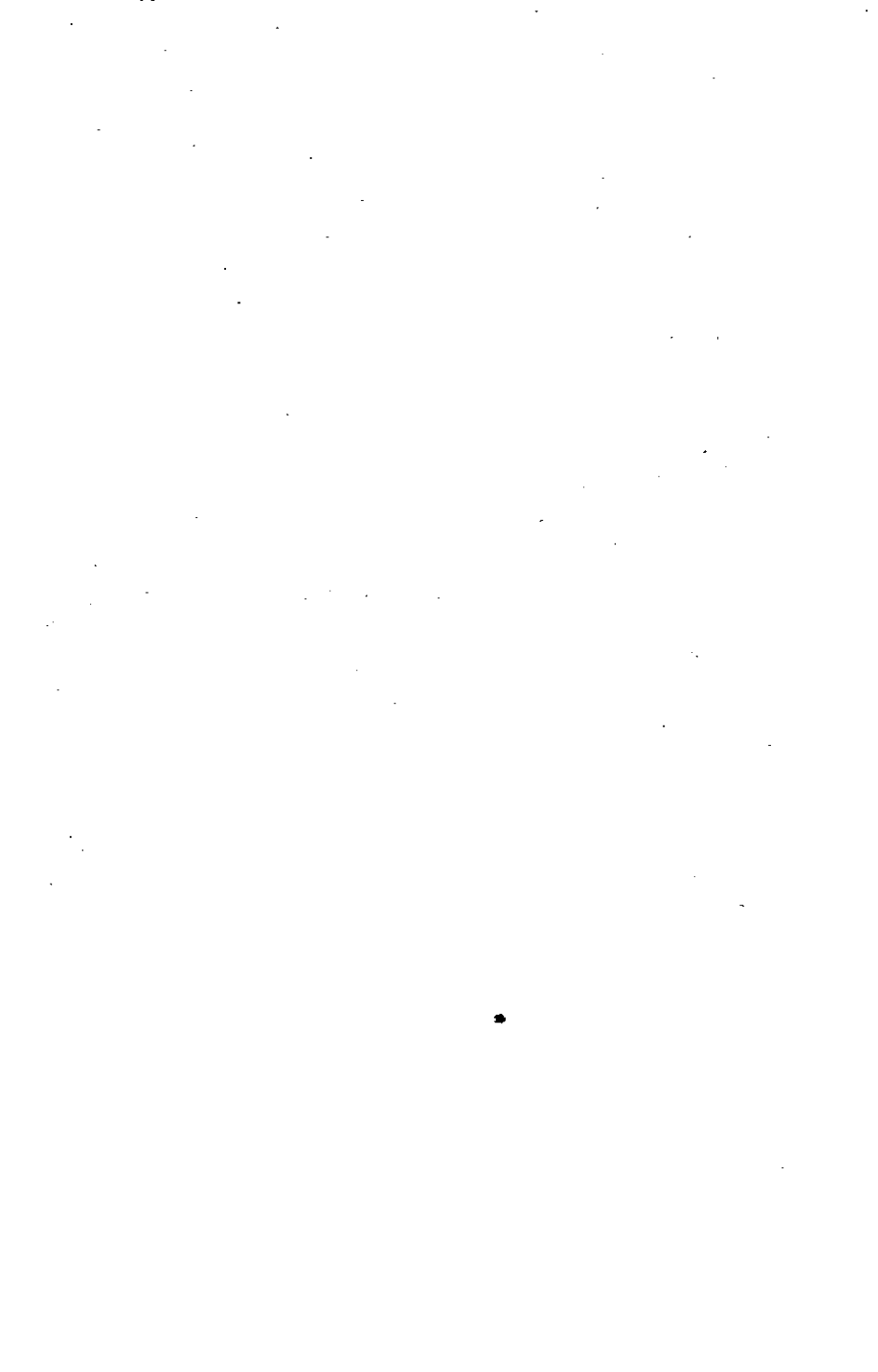
Felelős szerkesztő: dr. Németh Jenő

Szeged, 1979. április

Engedélyszám: 299/79. Példánysz.: 300

Fv: Lengyel Gábor

ISSN 0139-0171

belátni
szív

Gazdátlan
A. Gazdátlan honfői
elvezett példányomra

Gazdátlan bennem minden utazás
Véremben usznak árbocos hajók
vitorlájuk csönd kipergetett só
csomózza ereimet aorta-
hurokban vergődik szívem oldom
kötözöm Oldom görcs-bogos hurját
a fájdalomnak mert tagol engem
stációkra mert ritmust kottázik
bordáim közé s fölöttem penget
tétéles muzsikát a megváltás
Gazdátlan bennem minden utazás
Szeretők siklanak föl: élükön
ama Asszony kinek haja nekem
kalóz-zászló usztatnak alatta
utazások DEHOVÁ Mária
Mária könyörgöm betlehemi
tükrét a földnek Arcokhoz torzul
most multból a törvény s itt fordított
örvény spirálján zsugorodik fel
tempóz idővé tört térben az én

Gazdátlan bennem minden utazás
 de száll száll ünnepi ivben indul
 velem a Hajnal Uram a jegyét
 keselyűznek szét kiképzett csőrök
 Napvonat örökös lyukasztói
 Jaj bőrömet varrja már belülről
 a fegyelem Ingemre varasul
 átüt mint fehér lapon az irás
 Kijegyzetel engem ez az idő
 beköttet hiányba És hiába
 gazdátlan bennem minden utazás:
 haragit Margit hallgatást reám
 s szövődik a jövő: ravatali
 bársony hajából Nehezül bennem
 embernyi tere a Térnek Viszem
 s igézlek te tükrök büvölője:
 Idő versemre törvényes ajku
 ámeni végszót varázsolj ide
 míg torokban gyász igévé görcsül
 Gazdátlan szívemre jaj hajózik
 honnan hajózik besóz e nagy csönd

T ÜZI

Harmonia-teremtő

(Németh László Homályból homályba)

hidrom

A hipertónia-levelek közzétételekor elhangzott: Németh László gyógyulásának elbeszélése helyett inkább regényt írjon. Hiszen, hangzott tovább a magyarázat, módszerével csupán önmagát gyógyította - általános érvényű gyógymódot nem sikerült találnia. Regények írásához nagyobb a tehetsége, s regényei különben is többeket érdekelnek.

Hány hasonló megjegyzés kiváltója lehet Németh László életrajzi írásainak két kötetes gyűjteménye. Az író naiv őszintesége, önmagára, a családra, a kortársakra vonatkozó megjegyzései, a pillanatnyi sértettségéből, túlzott érzékenységből származó, s csak saját magának készített feljegyzései védtelenné teszik.

Való igaz: az előszó nem magyarázza a művet. Az önéletrajz sem az életutat. Éppen Németh László írta: "Vallomásokat az ember még magának is csak művekben tehet. Nem mondhatunk magunkról semmi igazán igazat. A rólunk lehasadó alakok együtt többet mondanak a legtökéletesebb vallomásnál." S mégis: az életrajzi írásoknak már pusztán létük is követeli számbavételüket. "De akármilyen is az oka: írásaim közt vannak életrajzi jellegűek, s ezeknek az összműben meg kell keresni a helyük." - olvashatjuk a bevezetőben. S mennyire inkább így van, ha azt is figyelembe vesszük: Németh Lászlónál az előszó vagy az önéletrajz is helyét, feladatát kereső műfaj. Nála nem az irodalmi alkotás, hanem maga az élet a mű. Az élet, a sűrű élet felragyogtatásához kell a legtöbb erő - mondja, s Tolsztojhoz is leginkább a jobb élet keresésének igénye kapcsolja. Tolsztoj megtagadja az

irodalmat, kiábrándul belőle, az életbe menekül. Németh László elválaszthatatlanul füzi egybe a kettőt. Az irodalom nála az élet ténye: mikor műveit magyarázza, életéről ír. Zsarnoki módon uralkodik fölötte: befolyásolja életét. Az érvényesülési ösztön is hozzáköti. A külvilág felől szemlélve - s ezt néha az író is megerősíti - a dráma vagy a regény átveszi a cél szerepét. Ekkor az élet sikere helyett az irodalom sikere a lényeges. Mindezek ellenére, az író, a gondolkodó, de leginkább az élő Németh László számára az irodalom sajátos funkcióval bír. Az irodalom, az egyes mű tudatosítja az élet-győzelem tényét, az írónak ahhoz való közelségét, vagy - gyakrabban - az elakadást, a céltől történt eltávolodást, sikertelenséget. Az irodalom teszi lehetővé önnön helyzetének felmérését, s az irodalom biztosítja a továbblépést is. A pillanat analízise, a mű formálásának ke- servei: egyszeremind a tisztázás, a távolabbra tekintés eszközei.

S itt már nincs különbség műfaj s műfaj; regény, dráma, tanulmány, előszó, önéletrajzi írás, vers, naplójegyzet között. Az író, s a cél felől vészve csupán feladatuk és keletkezésük élet-helyzete más.

Ebben a felfogásban, túl a megszólalás szükségességén, s a "nem irodalmi műfajok" jelenlétén, benne rejlik a nagy irodalom lehetősége. "A magyar irodalom megközelítette a világirodalom tengerszintjét. Most dől el, fel tudja-e ütni magát alóla? Előttem mindig világos volt, hogy egy ilyen vállalkozás-

ban a művészet másodlagos. A léleknek kell valahová feljutni. A művészet, az már csak a győzelem jelentése. Énnekem ez volt az erőm, s a gyöngém, sosem akartam író lenni ... A magam dolgát akarom végképp rendezni. Életem egész kinjának fölébe kerülni s aztán egész megmentésre érdemes világomat egy új kivirulás reményében a mű Noé-bárcájában a vizekre rábocsátani." Az életgyőzelem azonban nemcsak az "irodalmi" megnyilatkozást teszi lehetővé, hanem, mint cél, kívánja is azt. Így létezhet mégis csak elkülönülés az írások közt. "Az ember igazi műfajai nem azok, amelyekben ír, hanem amelyek alkatából, sorsából következnek... A dráma és legenda... A dráma: hogy zsákutcában vagyok, körülfogattam, vivódnom kell. A legenda: hogy győztem, vagy mondjuk: győzni lehet, ime a győzelem ormai, a szentség harmóniája."

A dráma és legenda - dráma és regény - kettőssége magához vonzza a szólás egyéb módjait is. A naplójegyzetek a drámákat pótolják: a pálya nagy dráma- és naplóírói korszakai egybeesnek. Különbség csupán az ábrázolás módszerei közt van, a kiváltóokok azonosak. Egyik-másik naplórészletet úgy is fel lehet fogni - mondja Németh László - mint abortív drámákat, "melyekhez hiányzott a kibontáshoz szükséges idő vagy történet". Hasonló a legenda /regény/ és a vers funkcióbeli azonossága. Az első váltalt vers, a Szabadulás a legnagyobb győzelem, a Horváthné meghal megjelenésének pillanatában születik. A líra: diadal - olvashatjuk. A vers, csakugy mint a regény, az élet-győzelem műfaja: "a költő az életében megvalósult életrecept győzelmét je-

lenti be verseiben."

Az irodalom szerepének értelmezése, az írások, műfajok közötti azonosság és másság így válik érzékelhetővé a gyűjtemény hátsó oldalain. Ezek a vonások is hangsúlyozzák: Németh László nem egységes önéletrajzi művet írt, hanem különböző időszakokban keletkezett, többnyire életrajzi jellegű írásokat tett közzé. Ezekből, kiegészítve néhány hézagpótlóval, valóban összeállítható folyamatos életrajz. Egységes szemléletű azonban nem. Ebben az összeállításban csökken az értékük a verseknek, s a Móricz Zsigmondról szóló emlékezéseknek, hiszen életrajzi, dokumentáló szerepük emelkedik ki. Alapvető ellentét rejlik a versek és naplójegyzetek között. S a nagyobb írások közötti különbségeket is ki lehet mutatni.

Az 1943-44-ben keletkezett Magam helyett célja a saját életéről való gondolkodás. Az 1934-es Ember és szerep, s a pár évvel későbbi Tanu-évek: magyarázat. Az irodalmi életben elfoglalt helyéről, szerepéről, kivonulásáról beszél bennük, s a Tanu megindításáról, történetéről, megszűnéséről. Legszenvedélytelenebb tanulmányaihoz hasonlít, egy, a halál után, már egy más ember szemével készített boncjegyzőkönyvhöz. Így jut el önmaga természettudományos mélységű megismeréséhez és megértéséhez. Az Ember és szerep: védőbeszéd. A jó ember helyett szól, ez az ember mellett. Ott az ember, itt a szerep megértése a fontos.

Az összeállításnak tán mégis ez az ellentmondásosság a leg-

nagyobb érdeme. Más összefüggésekbe állítható, ott teljesebben kibontható írások, művek, egymás mellett, a maguk változatosságában erősebben jelzik a pálya ellentmondásait, feszültségeit, kilengéseit, egymással szembenálló pólusait.

A kétkötetes gyűjtemény valamennyi írásából érezhető az alkát uralkodó volta ezen az életen. Már a címben, méginkább az eredetiben: Homályban, benne rejlik némi sérelem is a homályszerep miatt. De nem Németh László az, akinek Roland-komplexusa van? /"Ő verekszi ki Nagy Károlynak, amire szüksége van; de hogy agárként, sólyomként támadhasson: szüksége van egy Nagy Károlyra."/ S nem Németh Lászlónak kedves ez a homály? Hiszen a legtöbbet adta neki: a legnagyobb műveket és a legszebb éveket Vársárhelyen.

De az alkattal viaskodik eszméléstől működő "növésterve", önmaga megalkotására való törekvése is. "Nemződni nem elég, meg is kell csinálni magunkat." - mondja. S innen irodalmi, de kritikai munkásságának antropológiai színezete is. Analizise az anyai - apai örökség számbavételére kényszeríti. Egymással felelő tulajdonságokat kellett egyesítenie.

Apja hatása az erősebb. "Egy ember, aki nem nagyon szeretett, de nem is akadályozott meg benne, hogy szeressem és tiszteljem." - írja róla. Benne figyelheti meg először a csendben - "homályban" - dolgozó nagyságot. Vele mehet sétálni, az ő magyarázatait hallgathatja a kirándulásokon. Öröklí - megfigyeli pedagógiai tehetségét, tőle származtatja a társas tevékenységekre, az együtt

munkálkodásra való hajlamát. S közben mennyire szeretett volna aszkéta lenni! "Az én legtermészetesebb életem, úgy érzem, az aszkézis lett volna - mondja - ... Anyám volt, természete magjában, artemiszi. Ezért viselte oly nehezen a házasságot, ezért maradt elvadultan is nemes; a lelkes gyógyítások is beillenek, mint tudjuk, a képébe."

Az ellentmondások átgyűrűznek későbbi életébe. Németh László a szintetizálásra, a két fél kibékítésére törekedett, s mégis: vivódásait, sértett visszahuzódásait, dacos-gőgös szembeállításait joggal vezette vissza a génjeiben hordozott örökségre. Nemcsak környezetét, önmagát is képes volt objektíven szemlélni. De: önmagával szemben csak a tény megállapításáig juthatott. Élete történéseinek mozgatója és rendszerezője, mindvégig: a mindenkori énjének ellentétéért való küzdelme. Az íróban rejlő két elem: "a magára hagyatkozott puritán konokság, s a társulékony, jóra izgató emberszeretet elkeverten többnyire egymást rontotta, s viszonylag tisztán csak egy-két korszakomban, az egyik a Gyász írása táján, a másik a vásárhelyi tanárságom alatt bontakozott ki." - jellemzi önmagát Németh László. Égető Eszter tagadja Kurátor Zsófit és Kárász Nellit, de ki is egészíti őket.

Az alkat ellentmondásossága - az élet és az irodalom összefüggése alapján - a művek összefogója is. A hősök tipológiaiáját tekintve pedig a hős, a szent és a szörnyeteg hármassága. A szent: az ellentmondásokat harmóniává szelidítő, "tökéletes

életü, világ és társadalom törvényeit derülten és győztesen betöltő ember." A hős az ellentmondásokból, bár ellenkezik, föl tudja mutatni a jót. A szörnyeteg pedig az, "akiben megvan a nagyság nyersanyaga, de a minta, a példa nem tud kibontakozni benne, erényei daganatszerűen elfajulnak.", s így az ellentmondás másik végletébe esve, szörnyként pusztít maga körül.

Németh László az életben, de az irodalomban is a szent megvalósítására törekedett. Tragédiája: szinpadjának hőseit elvadult indulatok üzték, kitagadott szörnyetegek vagy világtól elfordult különcök. Regényalakjai pedig az elzárkózás, a szoborrá merevedés felé mutatnak.

Furcsa mód Németh László az életgyőzelem megvalósításához legközelebb pályájának még a Nyugat novellapályázatának megnyerése előtti szakaszában állt. Ez a pár esztendő, a szellemi ébredéstől a pályázat megnyeréséig, élete egyik legizgalmasabb - és legismeretlenebb - szakasza.

Akárcsak nemzedéktársainak, neki is ez a közel egy évtized adta - a maga történelmi kataklizmáival - a pálya egészét meghatározó tapasztalatokat. Ezek az esztendők Németh László számára mégsem csak az indítást jelentik. Noha későbbi tanulmányait is a Készülődés címen foglalta össze, már itt megfigyelhetők majdan ismétlődő gondolatai, innen bonthatók ki pályájának későbbi jellemzői, ekkor áll legközelebb a számára győzelmet jelentő teljesség-igényének kielégítéséhez. Elég csak fellapozni a gyűjteményhez készített életrajzi mutatót. Az iskolai

önképzőkörben két novellával szerepel, diákkorában tervszerűen olvas világirodalmat, verseket ír, az olvasásnak él. Március 15-én beszédet mond, valamivel később a háromszög nevezetes vonalairól ad elő. A Tanácsköztársaság bukása után elkezdí Akasz-tófavirág című regényét, beiratkozik a bölcsészkarra, közben latinul, görögül, franciául, olaszul tanul és klasszikusokat olvas. Az orvoskarra történt átiratkozása után verselmélettel foglalkozik, elbeszéléseket, verses királydrámákat ír; színművet Dózsáról... A hosszas felsorolás helyett egyetlen kép: az orvosi menzán sorban álló Németh László társai megdöbbenésére királydrámákat olvas eredetiben, másik kezében ott a műfordítás, ami kiségit a nehezebb helyeken...

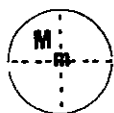
Érthető, hogy ennek a szakasznak megvolt a maga nem lebecsülhető, s tovább ható gondolathozama. Mikor véletlenül kezébe kerül egy lap Pipacs és buza című verseskötetéből, joggal mondhatja: "Azon a véletlen ideszakadt lapon egész gondolatvilágom ott volt. Huszonkét év alatt, mintha nem is gondoltam volna hozzá, csak annak a boldogtalan fiúnak a rimeit árultam volna negyven egynéhány kötetben." Valóban meglepő a most közölt verseket olvasni. Feltűnik bennük a szeretet-vallás meghirdetése. A sziget-gondolat mellett ott van a művek során végighuzódó kertész-motívum. Vers szól a növény-erkölcsről. Bántott patriotizmusa, Ady, Szabó Dezső olvasása, szilasi élményei, gyülekezet-teremtő ösztöne kialakította magyarság-szemléletét: "Kik magyarok vagyunk, felekezet legyünk".

Mindennél azonban érdekesebb az, ahová adatokat összegyűjtő mutató, vagy fennmaradt vers nem, csak az önmagát boncoló író tud elvezetni. Ifjúkorára is érvényes az íróról adott meghatározása: "Egy nagy szellem, aki egy ujonnan fölmért világ csillagai alatt mintázza meg magában az embert. Amikor szól: ezért küzd, akármiről szól, ezért egy". Minden iránti érdeklődése, kötetlensége, társulva tudatos növéstervéhez, az alig elérhető teljességet adják a fiatal Németh Lászlónak.

Növésterve mégis elakad, körülfogottan él. Ugy érzi, a szellemi gazdagodás is csak arra jó, "hogyan ettől az elakadás-tól szenvedni tudjak, az idegbaj egyre jobban összeszorítson, s végül megfojtsa, ami jó volt bennem". Lekötetlen ereje inkább gátolja, mintsem segíti a továbbhaladásban. "Az erő, amely nem érzi maga körül a bontakozó szerepet, álomszerűvé teszi az életet. Azóta is abból élek, amit ezekben a tétova esztendőkből, szereztem, gazdagabb, "tehetségesebb" voltam, mint ma, s mégis, mintha egy láthatatlan tojáshéjban éltem volna, melyről nem tudtam, hogy fog felpattanni."

Németh László ember kívánt lenni, önmaga megalkotására törekedett. De nagyságon, irodalmon, kritikán, művészen keresztül. Az igazi nagyságot apjában látta megtestesülni. "Nem eredményre tört, hanem harmóniára ... Rajta mérhetem, hogy az irodalomtörténeti érdem milyen rosszul fedi az emberi értéket. Mennyivel tökéletesebb ember volt ő nálam, s lám, az én nevem mégiscsak fennmarad valahogy, s belőle, aki annyival különb

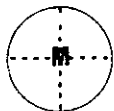

volt nálam, csak az én bámulatom őriz meg valamit."

Németh László más, magasabb szintű nagyságra tört: az ő törekvéseiben is megtaláljuk a harmónia-teremtés igényét, de nála ott munkál az érvényesülési ösztön is - etikai rendszerének egyik alapja.

Igy érthető, miért is érezte sikertelennek teljességet adó éveit. S hogy mit is jelentett számára a Horváthné meghal sikere. "Mégsem kallódtam el" - írja Szabadulás című versében. Ez a vers a novella megjelenése után három nappal született, de - összhangban a kitörés tényével - nem csupán tudatosítja a "győzelmet", hanem új - első ismert - költői korszakának nyitányát is jelöli. "Lelkem kókadásai közt sem / vette meg fellegváram a Nihil. / Tartott valami dac. / A tudat gyáva kendőt lengetett, / De a tudatnál több rést állt."

Az önmagát tékozolni kezdő élet számára szerencsés: megtalálta az érvényesülés módját. De Németh László előtt is hamarosan nyilvánvaló, le kell számolnia a teljes kitörés illúziójával. A szerep, amire kiszemelték, szűknek bizonyul. Önmagának is meglepetés a Bécsből Osváthoz intézett levél, de az író mégis következetes: a Horváthné... és tulajdon tökéletessége ellen küzd. Nem kíván csak művész lenni. Az önmagához való elkötelezettség mellé fellép a közösséghez való elkötelezettség. Prózairói növésterve hosszú, az agg-korra igéri a nagy művet. A költőt nem fogadták el - maradtak a szépirót tagadó tanulmányok. "De végre is minden ut el volt zárva előlem... Nem próbálkoz-

hatom itt legalább átmenetileg?" Ez viszont csak azt bizonyítja, ha orvos marad, tulajdonképpen ugyanazt csinálná, mint amit csinál, hogy kritikus lett.

Évekkel a folyóirat előtt, alig valamivel a Nyugat-beli siker után, itt a Tanu magyarázata. Megvalósulásához hozzájárul a történelem, az irodalmi élet, a nemzedék mozgása is. Az alapvető mégis az egyszer már érzékelt szabadság, s a magasabb szintű teljesség kívánalma. "Mindenhez hozzászólhatok, ami foglalkoztat, anélkül, hogy dilettánskodnék, mert hiszen a problémáknak nem a "szak", hanem a világnézeti oldala érdekel: mennyiben módosítják magatartásomat." - írja. S ez az, ami Osváttól, a Nyugattól, az ott megkivánt szereptől idegenítette, s folyton új fórumok keresésére készítette.

Németh László élete a Tanu előtt: menekülés a rákényszerített szerep elől, s ugyanakkor új, megfelelőbbnek érzett szerep keresése. A nagyság mindenből felépíthető. Az eszményben minden későbbi tevékenysége - kényszer-tevékenysége is - benne foglaltatik. De minduntalan a rész uralkodik, öncélúvá válik - tagadja az egészet. "Tulajdonképpen szépírónak születtem - olvashatjuk a tanulmányírói elkötelezettség és a gondolkodói hajlam ellenére - s csak a szerencsétlen patriotizmus térített át tanulmányra."

Első megjelent regényében, az Emberi színjátékban élete alapkérdéseivel foglalkozik. "Ha én holnap rendbe jövök magammal, nem írok többet." - mondja Boda Zoltán. Hősét szentnek

szánja, de csak az "önüdvözülésig" /B. Nagy László/ juttathatja el. Németh László itt talál rá a "vallásra", a vallásos érzésre. Megleli hőseit: nem csak a szilasiakat, de az egyetem Budapestjét is megtaláljuk a műben. Alakjainak változása - a későbbi művekben - a gondolkodó változásának függvénye. Emberlátása és ábrázolása kialakult. Az Utolsó kísérletet teljes egészében innen indítja, de a kései Irgalomban is visszatér szereplőihöz, helyszíneikhez.

Az író problémája: a normához - a mások által kívánt normához való viszony: alkalmazkodás vagy szembeszegülés. "Közel egy évtizede már az én legfontosabb ügyem is a normának és a természetnek ez az egyeztetése volt." A regény, a görög korszak előjátékként az "abnormalitás" - a másság, a nemesség - vállalása mellett dönt.

"A mű nálam mindig csak érintő az élet görbéjéhez" - írja a regény bevezetőjében. Az ember tuljutott a fenti kérdéseken. A szerepvállalásban is megmutatózó kettősség az elkiáltót hívja elő: behuzódik magányába, s elkiáltja amit igaznak hisz. Legyőzi az önmagában rejtőző mozgalmi embert.

Van némi megkésettség ebben. Nem az elkiáltó szerepének vállalásában, hanem Németh László Tanuba burkolódzásában. A "mozgalom" kezdetén vonul ki az irodalomból. Roland nem látja Nagy Károlyait... A Tanu nem lett nemzedék-folyóirat, írója viszont igényli a jogot a máshol való szólásra. Félrevonul - s feladatokat jelöl ki. Irodalmi munkásságát /A Medve utcai polgári, Bűn, a

drámák/ meghatározza a mozgalom, de önállóságát is félti: a gyűlekezet-teremtő harcol az aszkétával.

"Emberből művész lettem" - írja a Tanu után. A szembeállításban bizonyos foku értékkülönbség is rejlik. Regényeiben és drámáiban, ennek ellenére, az ember kerül előtérbe. Sikertelennek ítéli a Tanut, az író vállalkozik a folytatásra. Enciklopédikus regényt kezd, szeretne mindent elmondani, amit a magyar fejlődésről, a magyar tehetségekről tud. Összefoglaló műnek szánja az Utolsó kísérletet, a Tündéerkert és a Halálfiat mellé. Hőse, miként Ady, az egész magyarság sorsát átéli. Önmagával szemben paródiára készül. S önéletrajz lesz belőle... Őt is, mint Jó Pétert a regény tervrajza szerint, a reménytelen kapcsolódás készíti a halál felé. Péter végül is nem hőssé, de szörnyeteggé válik.

S azok az ekkori drámák főalakjai is. Németh László megajándékozta őket a nagysággal, szentnek hiszi valamennyit. Ellentmondásaik a szerző ellentmondásai, sorsuk is az övé. A szerző daca, aszkéta hajlama készíti őket a kivonulásra, az új, magányos vállalkozásra. Adva lenne a feloldás, de a darabok főhőssel rokonszenvező, eszméit magáévá tevő nőalakjai nem tudnak méltó társsá lenni. Az ő lehetőségük: a nagyság szörnyeteg tulajdonságok nélküli megvalósítása, a derűs, harmónikus szelidség választható eszményként csak a Mathiász-panzióban kerül szembe igazi szellemi társként, az eddig uralkodó énnel. Az alkat bonyolultsága - az ellentétek új formában való jelentkezése - a

döntés kényszerével. A két főhős párharca: dráma és legenda küzdelme. /Grezsa Ferenc/

Németh László sorsa.hosszu ideig: menekülés, uj és uj kísérletek az idill megteremtésére. A mozgalmi ember csak egyszer bujik ki belőle. Egy tőle különböző szellem, és különböző író, Móricz Zsigmond állítja maga mellé, s vele együtt járja az országot. "Regényeiben nincsen semmi esszé, lélektan, okoskodás" - jellemzi Móriczot.

Fény és homály, lent és fent egymást váltják Németh László 1945 utáni pályáján. Vásárhely előtt rövid kirándulást tesz a közéletbe. Röviddel később, a méltánytalan mellőzés, a megaláztatástól való félelem az önpusztítás gondolatával foglalkoztatják. A kényszerből vállalt évek - most a homályban - új Tanut szülnek: megújítja tájékozódását, apja pályáját folytatja, élete közel áll a győzelemhez, s közben az anyai örökséget menti műbe. Ugyanakkor Kárász Nelli szavaival bucsuztatja apját. Nelli tisztán, nemesen szolgálja az emberiséget, de nem társul vele. Másik regényhőse - Égető Eszter - az író számára is vonzóbb lehetőséget mutat, de mégis egy harmadikat választ Jézus - a szent - regényére készül. "Nelli túl vad, pogány - mintegy kitépte magát az emberiségből, guzsokból. Eszter túl asszonyi, alkalmazkodó... Itt egy harmadik fajta fejlődés jelent meg... ő nem vadul ki... s nem temetkezik bele /az emberi természetbe/, hanem egy csendes, méltóságteljes, derült föllebbezést ad elle-ne..."

Németh László pályájának egyik legnagyobb tragikumája, hogy ez az összefoglalónak szánt mű nem születhetett meg. Az ehhez szükséges diadal-érzet, melynek Vásárhelyt a lehetőségét érezte, nem adatott meg számára. Müfordításokba öli idejét; tervei közül csak azok valósulnak meg, melyeket a halál elől kíván megmenteni: a Megmentett gondolatok. Bukottnak érzi magát, darabjaiban hősök és szörnyetegek uralkodnak. Vádakkal és önvádakkal küzd. Még a Gandhi-dráma sem készül el: Gandhi a sikeres élet, az erkölcsi magasabb rendűség példája, "Az ő életéhez irodalmi műfajul... a győzelmes életek története: a legenda illett volna." A jövő felé egyedül a Szörnyeteg nyitott. Számos ellentmondáson keresztül, de leszámol az író önmaga szörnyeteg-tulajdonságaival, Jancsó Amál alakjával pedig a Mathiász-panziót folytatja. A kitűnés egyetlen lehetséges módja az emberi kapcsolatok minél gazdagabb átélése.

A gyűjteményben nem szerepelnek Németh László sajkódi írásai, feljegyzései. Sajnálatos ezeknek hiánya, hiszen éppen annak az életszakasznak a dokumentumairól van szó, amelynek eredményei legerőteljesebben mutatják az életmű zártságát, Németh László hűségét önmagához.

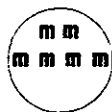
Dráma, tanulmány, regény csak együtt vizsgálható. Kiegészítik egymást, s egyik segíti a másik értelmezését.

Drámája mutatja: lehetőségek találja a hite szerinti közösség, a "nagy család" megvalósítását. Minőség-igénye ekkor találkozik a társadalom követelményeivel. "... államunkat jól-rosszul meg-

építették, s most nekünk kell azt egy családdá téve belülről megépíteni" - írja művéhez.

Nagy tanulmányában, A "vallásos" nevelésről szólóban az érvényesülésre vágyó nagyság egyetlen esélyét az emberi kiválóságban látja. "...világunkban, ha talán szűkebb körökben is, egyre inkább az emberi kiválóság az, ami imponálni tud - írja, miután sorra vette az érvényesülés egyéb módjait - ... Egy jól felépített élet: a mű, melynek aránylag legkedvezőbbek a feltételei, s ez az, amelyre mind fogékonyabbá lesz a környezet is... Akármilyen bölcs, tökéletes embert épített meg magában egy kertész, vagy vidéki tanár, folyóiratokban szereplő névvel a maga körében sem versenyezhetett. A papir-tekintélyek pusztulásával tán megnő ezeknek a devalválhatatlan aranyembereknek az értéke, s reméljük, hatásköre is, s ezzel megnő a lehetősége, hogy az éretlen érvényesülés-ösztön elé őt állithassuk az igazi érvényesülés győztes példájaként." Visszatér apja példájához, igazolódnak vásárhelyi évei, ám nem a kiemelésre, az igazolásra törekedett. Az Irgalomban ellentmondásai feloldódnak. Lemerülése eszmélése időszakába, a családba, hangsúlyozza: kérdései negyven év elteltével is ugyanazok maradtak. Művészi tudatossága számbaveszi eddigi eredményeit, összegyűjti főbb motívumait. Önmaga sorsát írja, s közben Gróti Ágnes, Jancsó Amál alakját formálja tovább. Hőisével nem állít szembe híresebb, szörnyetegibb szereplőt. Azonosul nőalakjainak csendes, a mindennapokban érvényesülő derűjével.

Kertész Ágnes indulása hasonló Kárász Nelliéhez, ténykedése Égető Eszteréhez. Mégis inkább a tervbe vett Jézus-regény hő-sével rokon, bár tőle a szent önmaga ellen forduló erőszakossá-ga, merevsége választja el. Ágnes mai szent, egyesíti az élet, a világ iránti áhitatot vagy inkább pietást /Németh László ki-fejezése/, melyet "a kérlelhetetlenek és megfoghatónak, ti-tokzatosnak és fölfejlhetőnek sajátos öntvénye vált ki", vala-mint az önmagával, a társadalommal szembeni kötelezettségét, helyet-feladatot kereső nővéstervének irányítóját, az erkölcsöt. Fejlődésében - az Anna Karenina hatott rá leginkább - az emberi kapcsolatok gazdagságát keresi. Nem a tökéletesség; a lehetősé-gek - az ember lehetőségeinek - felismerése és kibontása a cél-ja. "A lehetőségeknek a tökéletesség, mint minden lezárttság: akadály."

Németh László megbirkózott ember-iszonyával és leszámolt két-ségbeesett magamutogatásával is. Meglelte az összebékíthetet-lennek hitt elemek összhangját, a belátás parancsát, önvizsgá-lata az élet és az irodalom teljességéhez juttatta. Az alko-tásban eljut önmagához - az irodalom az élethez vezette. Zárt, rendszerezhető életműve ezen a ponton fordul a jövő felé és vá-lik nyitottá. A győztes ember szól az emberiséghez...

Fincba gyűri Képér az ég · vöröcs lett a hóD portája · m.t háló

TempLomnaK · ujJain AKKotott m/sa

ANGYAL IÓGAT HARANGKÖTÉR

te ste
LOI
ingála · mer ev

tr. blol főlem · MadaraKn.K SZÁrnYALISA · gót pillér **P**

Dobosi Eszter:

Sírályok visszavetése

~~XXXX~~

apám ül kertje közepében
apám most már mindig így ül
kertje közepében
mint mikor elindultam

valahol
nagy vizek csordogálnak
kétoldalt falat emelnek az árnyak
madár sivit meg gally recseg
jár beépített asszonylélek a várban
fény törik
sugarakban állnak az árvák
árvékszállakon kötöződnek éghez-földhöz

tűnik mesék ideje

s jönnek
iszosan ifjak jönnek az asszony-lányok
itt a tömegszállítás férgei közt nemzenek
fiat az örökségnek
őrzőt a kőhalomnak
e sok kitervelt virágnak

ekkor vala indulásom

halottaim megszámláltattak
a sírályok épp színüket váltják
ezüstök mind már a szárnyak
most van a multak elvetése

ime a kertek némasága
 akár a TE országod
 ilyen lehet az éden is
 de az indák alatt
 csontok fehérkednek

vár állott - áll vár
 asszonyaink mind odalettek

asszonyvárók sokasodnak
 szemük szirma hervadatlan
 röntgenezik az eget
 aztán a földet
 asszony nélkül térnek haza

hozom az örökségem
 agyam bordázataiban
 hozom halálíg örökségem
 csufoltatok
 s eddig is: hányszor megszegtem

valaki mindig himhálózik
 a nagy sárga viznek közepében
 és sirályainkat etetgeti
 így tán sirályok örökig lesznek

ime: szemek - zárvak

hullnak pálmaszárnyak -
csuklóban metszett kezek
a csontig avult ujjak
legyezőformán
száradt pálmaszárnyakon az erek
ilyen fehérek

ez az idők multja

hült szájakból gurognak
szavak hangok
szó és hang üres edényfal
a kifordított föld-anyag
a puffadt magvak
odakinn gőzölgnek
rongyaim égnek
száll füst
száll szavak lelke
száll a pernye
igy vetkőződök jelenné
igy vetkőződök a mindig mosttá
a tájban szétterül a megtisztított idő
készülődök tovább, immár sterilizáltan
jövendő csöndpárlatok ize a számban
marad
csak a kifeszített idő
fut elnyühetetlen testü gépállatom

mondá valaki
még emberségem mult idejében
hogy léssen egyszer megtérésem
és vagyon visszatérésem

apám még ül kertje közepében
apám most már mindig így ül
kertje közepében
mint mikor elindultam
mint mikor elindultam
ragyog tiz fekete holdam
fehér közmökön ez a gyásszegély
számbavehető multam
ez a megmaradott jel
ez a gramnyi földmaradék
én-létem bizonyossága

igy vagyon megérkezésem

fölsimertetésemre léssen-e ember
ebben a mostani ittben
vagy arcom marad már
mindigre befüggönyözve

álmaimban gyakran kezeket látok
ez az űsök kegyetlensége
a kezek bizonytalán üdvözülnek

edényeink kiszakítottak kezünkből
sem idő
sem por
nem éri őket
üveg alatt fényeskednek
páran a mosott kezüek
mint sirt körülállják

e kertvilági csöndben
olykor

→ megszólal középen a kőszobor
valaha apánk lehetett
vagy apánknak is az apja

itt már csak
a kövek kockasága
itt már csak
a kövek egymás mellé rakottsága
egymásba ékelődése

itt már csak
a köveket egymástól elválasztó
vonalak élesülnek
itt már csak a kövek
létezők

és minden arc befüggönyözve
→ mind betörettek a nagy tükrök
egy tükörszilánkban elfér a szemed

2a. Csöves & harangvirágok összenöttek, így a virágok a virágtörő: Levelök...
termés b...
6 cimpái

2b. A virág liliásrózsaszín v. Kéy
3. A virág liliásrózsaszín v. qunds...
lilásrózsaszín v. Kéy

3. a virág a föld alatt levő hagymagumból
10 cm-nél is hosszabb
földes zöld, hosszúka 3-5 cm
termések 20-30 cm hosszúak
A 20-30 cm hosszú...
földes zöld, hosszúka 3-5 cm
termések 20-30 cm hosszúak
A 20-30 cm hosszú...
Gyökerek, levelek, cimpái

(*) 260

KIKERICCS

huszonhét

A cseh nemzeti ideológia
 eszméiről
 T. G. Masaryk gondolatvilága

"Kelet-európeerekké kell válnunk, hogy európeerek, s egyszer majd talán emberek lehessünk."

/Bojtár Endre/

Ha felelősséggel végiggondoljuk a kelet-európai népek közeledésének lehetőségeit és feltételeit, akkor egyik feladatként kínálkozik a szomszédos nemzetek kulturális és világnézeti tradícióinak megismerése és megismertetése. Hiány mutatkozik e területen is, pedig sokoldalú tényanyag nélkül a "mindent átfogó" elgondolások könnyen illannak el a koncepciók meg-megújuló inflációjában.

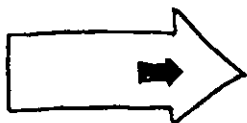
A cseh nemzeti ideológia, mint viszonylag egységes gondolatrendszer, igazából T. G. Masaryk filozófiájában és történelemszemléletében nyilatkozik meg. Masaryk gondolatvilága a 19. századi, több szálon futó cseh polgári gondolkodásnak századfordulós meghatározottságu szintézise, s ezt egészíti ki az önálló cseh nemzetállam megteremtésének új és európai horizontu ideológiája. Masaryknak a cseh nemzeti életben betöltött kimagasló szerepe és magyarországi ismeretlensége egyaránt jogosulttá teszi az áttekintést, amely a történelmi események és a filozófus-elnök írásainak tükrében megkísérli értelmezni az ugynevezett "masaryk-jelenséget".

AZ ELŐZMÉNYEK VÁZLATA

A teljesebb megértés érdekében meg kell említeni a 19. századi cseh történelem néhány mozzanatát, hiszen Masaryk gondolatvilága szoros összefüggésben van a cseh nemzeti újjászületés klasszikusainak eszméivel.

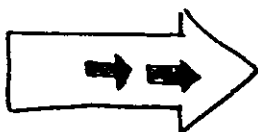
1848-ban a cseh liberális polgárság a föderatív állam-
má alakítandó Monarchia fenntartása mellett állt ki. A Habs-
burg birodalom nagy és egységes piaca kedvezett a viszony-
lag fejlett cseh területek polgárságának, védelmet nyújtott
a német és az orosz terjeszkedéssel szemben. Csehország egész
történelmére jellemző a Német Birodalom és a német etnikum
expanziójával szembeni ellenállás, amely a felvilágosodástól
kezdődően polgári tartalommal, a nemzeti lét féltésével te-
litődött. A szembenállás a Monarchián belül eltérő tartalom-
mal jelentkezett, hiszen a csehek különbséget tettek az ausztriai
és a németországi németység között. Így történhetett meg
1848-ban, hogy a cseh képviselők nem jelentek meg a frankfur-
ti parlamentben. Palacký híres elutasító levelének lényege a
következő: a cseh területek nem válhatnak Németország részé-
vé, mivel a csehek nem németek. Visszautasította Ausztriának
a német demokraták által javasolt felosztását is, mert a kis
köztársaságok a pánszláv orosz birodalom zsákmányává válhat-
tak volna. Palacký Ausztria hívének vallotta magát: "Valóban,
ha Ausztria már régtől nem volna, Európa, sőt a humanitás ér-
dekében arra kellene törekednünk, hogy megszülessék."

A "csehek Széchenyije" azonban nem a régi Ausztria, hanem a népek egyenlőségén alapuló föderatív állam hive volt. Az ausztrósláv koncepció 1848-49-ben megvalósíthatatlan maradt, mivel a megoldást a Habsburgok bevonásával kereste, akik a forradalmas idők elmúltával a cseh követeléseket nem vették komolyan.

Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után elemi erővel tört ki a cseh nemzeti ellenállás. Még Palacký is Oroszország felé orientálódott: "Az a nap, amikor a dualizmust proklamálták, szükségszerűen a pánszlávizmus születésnapja is, mégpedig a legkedvezőtlenebb formában." - írta.

Az 1863-1879 közötti idő a cseh passzív ellenállás korszaka. A szembenállás heveességét nem enyhítette az 1867. decemberi alkotmány sem, amely polgári jogokat és a tartománygyűlésnek szélesebb jogkört biztosított. 1863-ban a cseh képviselők deklarációban indokolták passzivitásukat, - céljuk a Monarchia trialista átalakítása. Követelésük 1870-71-ben majdnem valósággá vált, mivel Ferenc József két leiratban is ígéretet tett arra, hogy cseh királlyá koronáztatja magát. Ez azonban csehországi német és magyar nyomásra meghiúsult, és a cseh politika újra visszatért a korábbi passzivitáshoz. A hetvenes években lassanként az ifju-cseh párt úgynevezett aktivista politikája vált hangadóvá, s így 1878-80 között megszülethetett a kompromisszum. Az államjogi kérdés tisztázatlan-

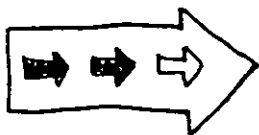

sága ellenére a csehek jelentős engedményeket kaptak, viszont a Monarchia trialista átalakítása változatlanul a birodalom kényes kérdése maradt.

MASARYK VILÁGNÉZETE A SZÁZADFORDULÓN

Masaryk Bécsben tanult, majd a 80-as évek elején egyetemi állást vállalt Prágában. Tudományos tevékenysége közben fokozatosan kapcsolódott be a közéletbe. Politikai szereplése egy történelmi hamisítás, majd egy antiszemita per botrány-sorozata idején kezdődött. Állásfoglalásaiból egész világképe és tudományos gondolkodása kirajzolódik. Az első vita huszita korinak álcázott, de valójában 1817-ből származó kéziratok valóságára körül robbant ki. A kéziratok nemzeti szentséggé váltak, mivel az epikai költemények a csehek győzelmét énekelték, s német-gyűlöletet szítottak. A kéziratok hiteleségének bármiféle megkérdőjelezését nemzeti árulásnak bélyegezték, ám Masaryk a kritikai vizsgálatot elvégző tudós mellé állt, mondván: "...az igazság kiderítése nem árthat sem bent hazánkban, sem külföldön."

Masarykot erre a fellépésre a szigorúan tudományos gondolkodás igénye vezette. A felületesség elleni kritikára törekedett és kérlelhetetlen elemzést sürgetett mind a történelmi, mind a jelenkori szociális kérdésekben. Memoárjában az ügyről így ír: "...sokáig nemzeti és becsületbeli kötelességnek tartották a köniçinhofi és grünbergi kézirat romantikus

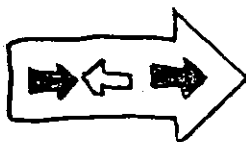

hamisítványainak valódivá nyilvánítását."

Amikor Masaryk megírta cikkét a Čas című lapba /1886/, a közvélemény hisztérikusan reagált. Az ifju-cseh radikálisok lapja, a Národní Listy ellentámadása jellemző példája a korabeli közhangulatnak: "Te gyalázatos áruló, vigyen el téged az ördög, és csatlakozz kétes szellemi képességeddel és erkölcsi nyomorusággoddal, akihez akarsz. Csak ne merészed a mi szent nyelvünket használni, s azt alávaló szellemeddel, mérgező lehelleteddel bepisztítani! Menj, csatlakozz az ellenséghez, akit szolgálsz, felejtse el, hogy cseh anya szült téged, hogy cseh földet tapostál, kirekesztünk nemzeti testünkből, mint a piszkos gennyet. Menj, menekülj ebből a szent országból, még mielőtt megnyílna a föld, hogy elnyeljen téged!"

A másik ügyben, a Hilsner-pörben, Masaryk a képtelen vérváddal szemben védett meg egy zsidó csavargót. A cseh tiszaszlári per az egész közvéleményt felkavarta, és erős anti-szemita hullámot eredményezett. Az izgalmakat a cseh nacionalizmus szélsőséges irányzata okozta, amely a zsidókban az udvar és a német etnikum szövetségesét látta. Masarykot sikeres fellépése rendkívül népszerűtlenné tette, az egyetemen diákzavargások célpontjává vált, s végül katedráját is feladni kényyszerült.

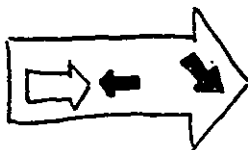
Masaryk emberi és politikai világnézetét a következő kifejezésekkel szokták jellemezni: racionalista, realista, humanista, erkölcsi szemléletű, konkretista, szocialista, szabad-

gondolkodó.

Valóban, politikai realizmusa mögött meghatározható világnézeti mag rejtőzött. Humanizmusa és racionalizmusa a felvilágosodás gondolatvilágából eredt, amelynek humánum-eszményével a legjelentősebb cseh gondolkodók, Kollár, Šafarik, Palacký, Havliček, Smetana a kulturfelvilágosodás vonulatát képviselték. /Ez természetes, hiszen a nemzeti ujjászületés kezdetben kizárólag kulturális keretek között folyt./ Masaryk a Herderért lelkesedő nemzedék mellett távolabbi ősökre is hivatkozik, amikor azt írja: "Általában a mi humanizmusunk a cseh testvérek gondolatvilágának modern utóda." Ugyanakkor Masaryk egyetemes európai elme. Realizmusának kialakulására a legnagyobb hatást a pozitívizmus gyakorolta, Comte tudományvallása, az angol empirizmus képviselője, John Stuart Mill, és Spencer, mint az evolúció filozófusa és mint szociológus. A francia pozitívizmusról olvashatjuk memoárjában: "Gyakran mondják, hogy Comte volt rám legerősebb hatással; társadalomtudományi tanulmányaimra talán találó is ez, de Comte pozitívizmusát ismeretelméletileg túl naivnak találtam ... A világosság és a pontosság utáni pozitívista vágy könnyen esik egyoldalú intellektualizmusba." Masaryk nem abszolutizálta a racionalizmust. A pozitívizmust korrigálva visszaállította a lélektani tényezők önálló szerepét a filozófiában.

Marx különösen gazdaságtanával hatott rá, de az ebből levont politikai következtetéseket egyoldalunak és tévesnek

ítélte. Masaryk fabiánus szocialistaként a szocializmushoz, mint létformához közeledett. Ugy gondolta, hogy a szocialista mozgalom, végcéljait tekintve, a humanitás mozgalmainak egyik különleges iránya. A szocializmus az emberek testvéri egyesítése. Hangsúlyozta, hogy szocializmusa nem marxista szocializmus. A marxizmusnak, mint kollektív gazdaságelméletnek szociológiai és filozófiai bírálatát 1898-ban megjelent "Otzaka sociálni" /Szociális kérdés/ című könyvében fejtette ki, amely a szociáldemokrata párt alapvetése is lett. A korszak köztudatára jellemző módon a marxizmus egyedüli valóságának a termelést és a gazdasági életet tartotta, s éppen ezért az egyoldalúság miatt kárhoztatta. Ugy vélte, hogy Marx és Engels világszemléletében "... az egyén a tömeggel szemben elveszti jelentőségét." Masaryk szocializmusa demokratikus és humanista eszmékkel körvonalazott európai hagyományu magatartás, melynek megfelelően egyén és társadalom ellentmondását egy mérsékelt és kritikus individualizmus formájában oldotta meg.

Az 1920-as években, már mint köztársasági elnök, bizalmas beszélgetéseket folytatott R. Čapek íróval, aki ezek anyagából interjú-köteteket publikált. A beszélgetés elején Masaryk kijelenti, hogy soha nem adta ki magát filozófusnak, annak ellenére, hogy filozófiatörténetet, logikát és szociológiát tanított. Előadásaiiba természetesen belefoglalta a maga filozófiáját, de összefüggő rendszert nem dolgozott ki. Következzék

egy részlet a beszélgetésből.

Č: Elnök ur, Ön talál kissé pragmatista.

M: Pragmatista - az nem vagyok. De pragmatizmus is többféle van, ami Pierce-t és William Jamest illeti, ezek mindketten Kantból indulnak ki, s tőlem már ezért is messze esnek. Én soha nem hangsúlyoztam olyan erősen az utilitarizmust, és végül vallási tekintetben más az álláspontom.

Č: Természetesen igaz, hogy van többféle pragmatizmus, de azt mondanám, létezik cseh pragmatizmus is. Itt vannak például a tipikus cseh gondolkodók: Komenský, Palacký, Havlíček. Tudom, hogy nem lehet őket egy kalap alá venni, de szembeötlő a rokonságuk, amikor az élet gyakorlati dolgaihoz és a nemzeti lét eleve tényeihez viszonyulnak. A tipikus cseh filozófia tulajdonképpen a politika - talán azért, mert egy kis nemzet az eszmélkedés kedvéért történő eszmélkedés fényűzését nem engedheti meg magának. Tehát ezt nevezném pragmatizmusnak, vagy a cseh filozófia praktikus tradíciójának; s az én szememben Ön is ennek a tradíciónak a keretébe tartozik.

M: A munka és a haszon nem teszik az élet értelmét... Nem pragmatizmus, hanem konkrétizmus lenne az én jelszavam... Azt gondolom, hogy az én konkrétizmusom eléggé racionális, de a szellemi életnek és törekvéseknek teljességét nem csupán az észben, hanem az érzésben és az akaratban is látom... A konkrétizmus fő szabálya a tudományos vizsgálódás

számára a következő: meg kell ragadni a dolgokat és nem a mitoszoknak analógiás módszerével, hanem önmagukból kell megmagyarázni őket.

POLITIKAI TEVÉKENYSÉGE 1914-IG

A múlt század utolsó évében Masaryk hiveiből megalakult a csekély befolyású Radikális Párt, amelyet realistának és szabadgondolkodó nemzeti pártnak is neveztek. A pártprogramban olvashatjuk: "A nemzetiséget nem szűk értelemben vett nemzeti momentumnak tekintjük; ezért gazdasági, szociális, nyelvi, nemzeti és általában vett kulturális autonómiát akarunk... Feladatunkat politikai kismunkával lehet elérni, nem frázisokkal..."

Masaryk történelmi tanulmányai során, és képviselői tevékenységének második időszakában /1907-től/ nagy gonddal foglalkozott Ausztria egész szerkezetével. Háború előtti gondolatait emlékirataiban összefoglalja: "Palacký és Havliček eszméiből indultam ki; én is, mint a többi politikusunk, érveket kerestem ausztriai orientációkhoz. Akárcsak ujjászületésünk nagy vezéreit, engem is a kis nemzetek problémája gyötört... Én, mint oly sokan, a buzgó lojalitás, és az Ausztria elleni küzdelem között ingadoztam. Palacký cseh nemzeti eszméjéről írt tanulmányomban konstatáltam a cseh és a Habsburg-osztrák eszme közötti elvi különbséget. 1907-től kezdve, amikor egyre jobban megismertem Ausztriát és a dinaszticiát, egyre inkább ellenzékbe

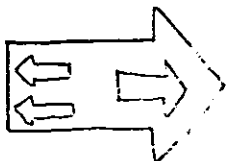
sodródtam... A dinasztia erkölcsileg és fizikailag degenerált volt. Az ifju csehek pártjától, s később a radikális párttól abban különböztem, hogy én Ausztriát és a császári családot nem csak politikai, hanem erkölcsi szempontból ítélt meg;... az ausztriai kérdés erkölcsi kérdés volt a szememben. Híve voltam a kormányba lépésnek, de pozíciómat nemcsak az írott alkotmány, hanem az egész közigazgatási gyakorlat cseh szellemben való megreformálására használtam volna fel. A kulturpolitika híve voltam, mindig az igazi demokráciáért harcoltam."

Masaryk saját kulturpolitikáját megnevezve általában a "politikátlan politika" kifejezést használja. Mindezen olyan parlamenten és közéleten kívüli politikát, kulturmissziót ért, amely felvilágosító, népművelő, antiklerikális program alapján nagyon határozott reformokkal kívánja a tömegek kulturális arculatát átalakítani.

Masaryk a cseh kérdésben kezdettől fogva világhkérdést látott. Gondolkodói hivatásának tekintette, hogy a cseh nemzetet beillesse a politika és a világtörténet egységébe. Ugyanakkor a Monarchia viszonyai között arra törekedett, hogy népét Ausztria kebelében tegye Ausztria-ellenessé.

A HÁBORU ÉS A CSEH POLGÁRSÁG

A világháboru kitörésekor a cseh burzsoázia lojális maradt a Monarchiához. Igaz, ez a magatartás nem volt feltétlen és nem volt őszinte. A lojalitás oka a gazdasági előnyökön ki-

vül a központi hatalmak győzelmébe vetett hitben kereshető.

A háboru elején az alábbi politikai csoportosulások tapinthatók ki:

1. A Monarchiát feltétlenül támogató konzervatív katolikusok és a csehországi németek.

2. Az ócseh, az ifju-cseh, valamint az agrárpárt politikusai, akik nem bíztak az antant győzelmében, s nem számítottak arra sem, hogy antant-győzelem esetén a Monarchia felosztására is sor kerülhet. E képviselők szerint "a reálpolitika" változatlanul a föderációs törekvés folytatása. A nemzeti kérdésben ide sorolható a Csehszláv Szociáldemokrata Párt is.

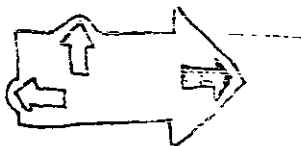
3. Az osztrákokkal szakítókat két részre oszthatjuk:

a./ Kramař és köre - a korábbi pánszláv irányzatra támaszkodva - a cári Oroszország vezetésével létrehozandó nagy szláv birodalomra esküdött. Hozzájuk kapcsolódott néhány szlovák politikus is.

b./ Masaryk pártja és az államjogi radikálisok a nyugati antant hatalmakra kívántak támaszkodni.

MASARYK EMIGRÁCIÓBAN - ÚJ EURÓPA

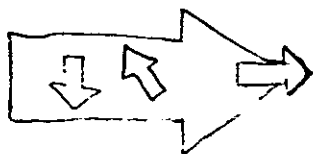
Elérkezett Masaryk nagy pillanata, 1914. A professzor humanizmusa nevében cselekedni akar. A háboru évei alatt - emigrációban - kifejti Ausztria-Magyarországra, a világháborúra, a cseh nemzetre és Európa újrendezésére vonatkozó nagyszabású koncepcióját, amelynek megvalósításában személyesen is részt

vállal.

1914 szeptemberében Masaryk és ujdonsült segítőtársa, barátja Edvárd Benes - a cseh történelemnek szimbolikussá vált nagy pillanatában - a napsütésben fürdő Prága fölött a Letná szelíd dombjain, a Belvedere palota közelében elhatározták a közös mű tervét. A 64 éves Masaryk és a 30 éves Benes harmonikus politikai kettőst alkotott. A közös mű, az akkor még fantasztikus terv, a Monarchia szétrobbantása és Csehszlovákia létrehozása volt. Mindketten meggyőződéses hívei a nyugati demokráciának, csodálói az angol és a francia civilizációnak. Benes inkább a franciának, Masaryk inkább az angolszásznak. Mindketten meggyőződéses ellenfelei a feudalizmusnak, a porosz militarizmusnak, az abszolutizmusnak, és a közép-európai teokratizmusoknak; - s természetesen cseh nacionalisták, akik életük fájdalmas élményeként hordozták nemzetük alárendelt helyzetét az Osztrák-Magyar Monarchiában.

Masaryk az első világháború alatt kialakított koncepcióját legátfogóbban "Az új Európa" című művében fejtette ki. A világháborút nem germánok és szlávok összecsapásának tekintette, mint sok szláv politikus, azonban a pángermanizmust, a német imperializmus terjeszkedését a legfontosabb mozgatóerők közé sorolta. Béccsel való teljes szakitását nem csak azal indokolta, hogy Ausztria-Magyarország a német imperializmus feltétlen kiszolgálója, s a Német Császárság előőrse a Balkánon, hanem a demokratikus fejlődés kilátástalansága miatt is.

Körner osztrák politikussal folytatott nevezetes párbeszéde során felvetette a kérdést:

- Képes lesz-e Bécs - ha győz - a szükséges reformra?

A válasz:

- Nem. A győzelem megerősíti a régi rezsimet. Győzelmes háboru után a katonaság fog dönteni, és az centralizálni és germanizálni fog.

"Az új Európá"-ban kifejti, hogy a nyugati antanthatalmak köztársasági és demokratikus államok, amelyek a kormányok jogát a nép akaratából vezetik le. A központi hatalmak viszont monarchikus és militarista államok. "Ez a monarchizmus lényegénél fogva középkori, teokratikus." - írta.

E tételhez kapcsolta elméletét a kis államok létjogosultságáról, s Európa újrendezéséről. Herder nyomán a nemzetek jogát a humanitás elvéből vezette le. Alaptétele: "Napjainkban a humanitás eszméje, mint nemzeti ideál nyilatkozik meg." Ugy érezte, népét csak a demokrácia győzelme szabadíthatja fel, tehát a társadalmi erkölcs diadala és népének felszabadítása egyet jelent. A cseh emigráció feladata volt a vezető nyugati politikusok tudatába szuggerálni a Monarchia fenntarthatatlanságát. Masaryk most is "népszerűtlen igazságot" hirdetett, s csak hosszú küzdelemben tudta elfogadtatni álláspontját a nyugati vezetőkkel, hiszen Wilson 1918 januárjában még a Monarchia föderatív demokratizált változatának fenntartását javasolta. Az angolszászok féltek az országcskák balkanizálódásától, és

a Monarchiát ennél életképesebbnek tartották. /A kis államokat a marxisták nagyobb része sem tartotta perspektívának./ Masaryk előadásokban, memorandumokban fejtette ki, hogy Finnországtól Görögorszáig Közép-Kelet-Európa a kis népek zónája. Okfejtésének egyik vezérfonala a kis államok létjogosultságának alátámasztása. Elméletét igyekezett olyan átfogó európai koncepció keretébe ágyazni, amely teljes mértékben megfelelt az antanthatalmak érdekeinek. A közép-kelet-európai kis nemzetek legnagyobb külpolitikai problémáját a németek keleti irányú előretörésében jelölte meg, s úgy gondolta, hogy a megalkuló nemzeti államok közös érdeke lesz ennek ellensúlyozása.

MASARYK ÉRVEI

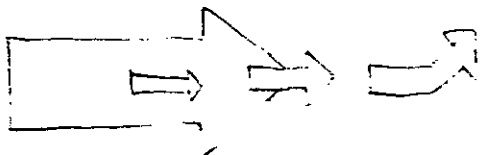
"A kis nemzetek tagjainak együttműködése intenzív, míg a nagyé extenzív." A két típust a kisgazdához és a nagybirtokoshoz hasonlítja. Szerinte a kis nemzetekben lévő összetartó erő serkentőleg hat a fejlődésre. Továbbá: a kis államok függetlensége nem ellenkezik a fejlődés irányával, amely az államközi és a nemzetközi /pl. gazdasági!/ kapcsolatok mind szorosabbá tétele felé halad. Azt vallja, hogy a nemzetek igazi föderációjáról csak akkor lehet szó, ha majd a népek maguk fognak szabadon és önszántukból egyesülni. Errefelé tart Európa fejlődése, azonban "szabadság nélkül nincs föderáció".

Masaryk nem hirdetett szeparatizmust és nemzeti elkülönülést. Gondolataiban a cseh klasszikusok elképzeléseit fedezhet-

jük föl. Masaryk újraértékeli és kiteljesíti Kollár eszméjét a kölcsönösségről, és Palacky elgondolását a világ centralizálásáról. Kollár elképzeléseit felidézve fejti ki álláspontját: "Kollár, Herder tanítványa a valódi emberség és a felvilágosodás szellemében fogalmatta meg a szláv kölcsönösség programját: szlávoknak és embernek lenni egyet jelent. A szláv politikai ideálok a tiszta demokrácia eszményképei voltak, s ezek jórészt a mitikus ősidőkben és egyes szláv nemzetek hagyományában gyökereztek. /'galambszeléd nép' stb./ Kollár azt várta, hogy a sajátos és magasabbrendű szláv kultúra megváltja majd a nyugati nemzeteket, a népek és az emberiség vezetését a szlávok fogják átvenni, s ők lépnek a dekadenciába süllyedő és a történelem színpadáról lelépő nyugati nemzetek helyébe."^x Szkeptikusan kezeli az egyoldalú és kizárólagosságra törekvő elméleteket, így a nyugati kulturát sem fogadja el kritikátlanul. Masaryk beépíti a saját európai horizontu szemléletébe Kollár gondolatait: "A nemzetek kulturájának mélyebb ismerete és kulturális fejlődésünk filozófiai kritikája minket arra a kulturszintézisre vezet, amely nemcsak a szláv népek, hanem minden nemzet együttműködésén alapul... Történelmi és földrajzi fekvésünk egyenesen ezt a szintézist követeli tőlünk... Az európaiság nem ellenkezik a Kollár-féle kölcsönösségi teória egészséges magjával, ellenkezőleg, kiegészíti és tovább-

^x-gal jelölt idézetek saját fordításaim /B. T./

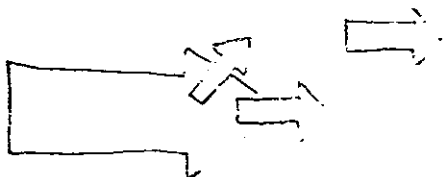
fejlesztzi azt, csupán a romantikus messianizmust és a sovizizmust zárja ki."*

Visszatérve a kis nemzetek létjogosultságához, a harmadik tipikus masaryki érv így hangzik: "A kis nemzetek és a kis államok problémája ugyanaz, mint az ún. 'kis ember'-é: arról van szó, hogy az emberi érték, az ember egyéni valója, tekintet nélkül az anyagi mennyiségekre, teljes figyelembe vétessék. Ez az értelem és a magja annak a nagy humanisztikus mozgalomnak, amely az új időt jellemzi, és a szocializmusban, a demokráciában és a nacionalizmusban manifesztálódik." /Talán nem túlzás összefüggést felfedezni a masaryki "kis ember" eszméje és az első köztársaság átlagemberének képviselői glóriája között. Ami azonban itt nagy lélegzetű humanista gondolat, az ott, tökéletlen gyakorlat./

Masaryk tételeinek felállítására kimondta a történelmi tanulságot: "... a fejlődés kedvez a kicsi és a még kisebb államok keletkezésének."

A DEMOKRÁCIA ÉLETFORMA

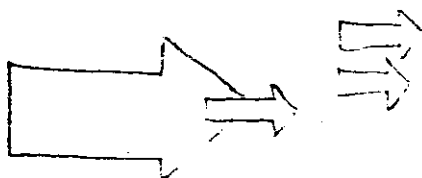
Masaryk koncepciójában a legszélesebben értelmezett demokrácia eszményével fonódik össze a nemzeti kérdés megoldása. A demokratikus politikai mozgalom erkölcsi alapja a humanitás, amely a nemzeti ideológiánál általánosabb eszmérendszer. Masaryk értelmezése szerint Közép-Kelet-Európa történelmi korszakváltás színtere, aminek során a technikus jellegű tár-

sadalmi berendezkedés fokozatosan átadja helyét a demokratikus formáknak. Ennek kezdeti lépése a nemzeti államok megteremtése. A demokratizálási folyamat nyomán a megszületett köztársaságok a sokoldalú közeledés új alapelveit teremthetik meg.

Masaryk a kialakult államok belső életét is demokratikus elvek alapján képzei el. Szerinte a demokrácia a világ egyetlen pontján sem valósult meg következetesen, a nyugati államok csak kísérleteztek vele. Az igazi demokrácia a politikai szféránál általánosabb gazdasági és szociális jellegű követelmény. A gazdasági élet néhány területén kifejezetten kívánatosnak tartja a szocializálást, több termelési ágazatban fokozatos társadalmiasítást képzel el, de a közérdek által ellenőrzött vállalkozás szabadságához szigorúan ragaszkodik.

A demokrácia állandó törekvés a lakosság politikai és általános nevelésére. A nevelés nagy mértékben önnevelés, próbaköve a nyilvánosság, amely elősegíti a köz- és magánélet erkölcsi megújulását. A társadalom életének szabályozásában a sajtónak különleges szerepet tulajdonít, kiemeli, hogy "... a kritika a demokratikus politika előfeltétele és módszere." Elképzeléseinek ideális alanya a gondolkodva cselekvő ember, aki képzelőereje segítségével túllép önmagán, s az elavult szokások láncaitól megszabadul. Az ilyen típusú kreatív magatartás sem nyújthat szerény eredményeknél többet, mégis más választásra lehetőség. A társadalmi haladás legkedvezőbb formája az evolúció, bár a korábbi forradalmak többségét szükségesnek és er-

negyvenöt

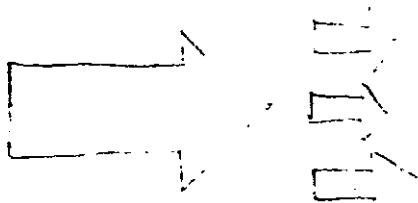
kölcsösnek ismeri el. A társadalmak evolúciós mozgása viszonylag zökkenőmentes fejlődést előlegez, ekkor a társadalmi robbanásokat, a szélsőséges kicsapongásokat a demokratikus életforma ellenőrző mechanizmusa kiküszöböli.

CSEHSZLOVÁKIA MEGTEREMTÉSE

A köztársaság születésének bonyolult politikatörténetéből csupán a cseh emigrációval kapcsolatos néhány kérdésre térnek ki.

1918 elején az antant vezetői, Lloyd George, Clemenceau, s Wilson nem tekintették háborus célnak Ausztria-Magyarország feldarabolását, viszont önkormányzatot követeltek a nemzetiségeknek. A cseh emigrációnak komoly diplomáciai erőfeszítésébe került a felfogás megváltoztatása. Hosszu küzdelem után írhatta le Masaryk: "Mi adtuk a szövetségeseknek a politikai programot."

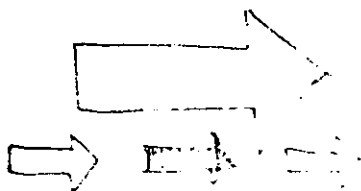
Ezt a kérdést, a cseh bölcselővel szimpatizáló és több szempontból rokonítható felelős magyar politikus, Jászi Oszkár így látta: "Wilson elnök politikájára, ezen politika irányelveire, sőt részleteire senkinek nem volt akkora befolyása, mint Masaryk elnöknek." Az érdekelt memoárjában így valí erről: "Wilson elnökkel teljesen tárgyilagos kapcsolatban álltam, akciónk idején mindvégig biztam ügyünk igazában és érveim súlyában. Akkor is hittem, s a mai napig is hiszem, hogy tisztességes és művelt emberek érveik súlyával segítségével megérttethetik

magukat, s meggyőzhetik egymást. Wilson elnökkel szembeni szóbeli vitáimban, emlékirataimban és jegyzékeimben kizárólag érveimre és a gondosan megállapított tények erejére támaszkodtam. Emellett kiáltványaihoz és irodalmi munkáihoz igazítottam érveimet ... beszédeit figyelemmel olvastam, s részletesen idézhettem azokból érveim támogatására."^x

A diplomáciai háboruban Beneš a francia sovinizmust lovalgolta meg. Többek között kiharcolta a Cseh Nemzeti Tanács, majd az ideiglenes kormány hadviselő félként való elismerését. Benes kitartóan ostromolta beadványival a békekonferenciát, s nem riadt vissza hamisítástól és intrikáktól sem. Jellemző, hogy a béketárgyalásokra érkező autonómista szlovák vezetőket a francia rendőrséggel toloncoltatta haza. A szlovák kérdés az emigrációnak egyébként is kritikus pontja maradt. Masaryk a szlovákokat is cseheknek tekintette egészen az 1918-as pittsburgi egyezményig, amikor a szlovákok amerikai képviselőivel autonóm Szlovákiában egyezett meg. Utóbb a csehszlovák nemzetgyűlés érvénytelenítette ezt a megállapodást, s ezáltal felidézte a szlovák szeparatizmus veszélyét.

A cseh emigráció azt az érvelést postázta a francia sovinizmus címére, hogy a Monarchia - fennmaradása esetén - mindig támasza lesz Németországnak. Mikor azonban IV. Károly kormánya különbékére hajlott, Masaryk is nyakatekerten érvelt: a Monarchia azért érett meg a szétzúzásra, mert velejéig becsutellen, hiszen el akarja hagyni szövetségesét, Németországot...

Természetesen a Monarchia bukása nem a cseh emigráció büne, vagy érdeme, hiszen az önmagát túlélte birodalom amúgy is összeomlott volna a szociális forradalom és a nemzeti mozgalmak csapása alatt. A cseh emigráció tevékenysége egy ok a sok közül - s nem is a legfontosabb. Természetes és logikus akciójuk hiányában legfeljebb más formában szűnt volna meg a sokszázéves birodalom.

MASARYK ESZMÉI ÉS A POLITIKAI GYAKORLAT

"... senki Masaryknál alaposabban nem rajzolta meg előre az első világháború után kialakított Európa képét, senki nem dolgozott ki erre vonatkozólag tudományosabb igényű, politikai, történelmi, gazdasági érvekkel alátámasztott és egységesebb koncepciót ..." - írja Kővágyó László. A párizskörnyéki békékben Masaryk elképzelésének fő vonulata megvalósult, azonban az eltérő részletek a további fejlődés során lényegesnek bizonyultak. A nemzeti, nemzetiségi kérdés feszültségei megakadályozták a népek együttműködésének fejlődését egy majdani föderáció irányába.

Masaryk politikai koncepciójának bírálatát módszertanilag két nézőpontból tartom helyesnek. Az első kérdéscsoport a program belső ellentmondásait és ezzel összefüggésben realitását kutatná, a másik fénycsóva pedig az elmélet és a gyakorlat ugyancsak kényes összefüggésére esne.

Az Európa újrendezésére vonatkozó masaryki tervnek két-

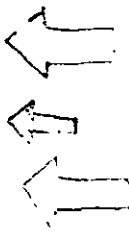
ségtelenül a leggyengébb pontjai a következők:

1. A kialakult kis államok nem voltak, de nem is nagyon lehettek egységesek, mivel kevés közös érdekük volt. /Pl. Finnországnak és Görögországnak szinte semmi./ A három szláv állam, Lengyelország, Csehszlovákia és Jugoszlávia közös blokkja sem valósult meg, mivel érdekeik ütköztek. A kisantant csak Magyarország ellenében alkotott szövetséget, hiszen Hitler hatalomrajutása után Csehszlovákia környezetétől elszigetelődött.

2. A kis népek gyengeségük miatt nem tölthettek be védőgát szerepet a német expanzióval szemben. A nyugati hatalmak veszélyhelyzetben nem nyújtottak megfelelő segítséget, sőt, ütközőállamoknak tekintették őket. Nem egy szilárd polgári Oroszország lett keleti hátterük - mint Masaryk tervezte -, s ez mindvégig a bizonytalanságot erősítette a kis államok politikusaiban.

3. Masaryk nem vette figyelembe a nemzeti burzsoáziák mohóságát. Az igazságtalan béke új ellentéteket teremtett, Magyarország ezért sem tagozódott bele a németellenes láncba. Lengyelország és Csehszlovákia között mindvégig hideg maradt a viszony.

4. Attól a polgárságtól várta a kulturszintézist, amely Csehországon kívül gyöngye, s néhol jelentéktelen. A történelmileg és földrajzilag állítólag erre predestinált cseh polgárság pedig a kis államok gazdasági elkülönülését sem tudta megszüntetni. Ezek végső oka a nacionalizmus, a bekalkulálat-

lan nacionalizmusok.

5. Az új nemzeti államok berendezkedése Csehszlovákia kivételével távol esett a polgári demokrácia eszményétől, s ez ütközött a masaryki perspektíva megvalósulásának esélyeivel.

6. Nem utolsó sorban: az idős cseh bölcselő nem akarta figyelembe venni a forradalmi munkásmozgalom megerősödését és a megjelenő új szocialista alternatívákat. Mivel a bolsevizmussal szemben következetesen elzárkózott, így a társadalmi valóságnak egy dinamikus formáját rekesztette ki gondolataiból, - ezzel is sebezhetőbbé tette elméletét.

Hogyan váltak politikai gyakorlattá Masaryk eszméi?

A csehszlovák állam megteremtése, határainak megvonása és egész berendezkedése megmutatta, hogy van a masaryki eszméknek határozott nacionalista vonása is, másrészt kiderült, hogy az elnök humanizmusa nem érvényesülhetett maradéktalanul a politikai döntésekben, mivel ezeket befolyásolta a cseh polgárság önös érdeke. Masaryk nacionalista elfogultságára is lehet példákat hozni, de inkább egy elvi ellentmondásra hívnám fel a figyelmet, amely a határok megvonásakor érvényesült. A cseh emigráció az etnikai együvértartozás címén igényelte Magyarországot szlováklakta részeit, viszont a csehországi német területeket /3 200 000 német élt itt/ az egymásrataltság és Szent Vencel koronájának történelmi jogán követelte. A magyarlakta területekre azonban már sem etnikai, sem történelmi jogcímen, hanem pusztán gazdaságpolitikai és stratégiai célszerűség

alajján tartottak igényt. Az önrendelkezési jog érvényesítésére nem került sor.

Masaryk a humanizmust megkísérelte összeegyeztetni a saját, de főleg osztálya nacionalizmusával. A határok megvonásával a relativ igazságosságot hirdette, de ezt a nehezen megvalósítható elvet a gyakorlatban nem alkalmazták. Felvetette, hogy a térség konszolidációja esetén határkorrekciók is elképzelhetők, azonban ezt a kijelentését - a korszak viszonyainak ismeretében - csak elméleti teljesítményként értékelhetjük. Masaryk a Népszövetségben szorgalmazójává vált az un. kisebbségvédelemnek. A kisebbségvédelem rendszere nem működött tökéletesen. Nem történhetett volna meg olyan diszkrimináció, mint például a szlovákiai földosztás esete, amikor a tulnyomórészt magyarlakta területeken a kiosztott földnek csak 1/5-ét kapták magyar nemzetiségűek. A cseh polgárság önzése a szlovák testvérnemzetet sem kímélte. Autonómiáról szó sem lehetett, népszámláláskor nem különböztettek meg cseheket és szlovákokat. Szlovákiát gazdaságilag kihasználták, piacnak tekintették, sőt még gyárak leszerelésére is sor került.

Az államalakulás és a hatalom strukturájának ellentmondásait a legnagyobb visszhangot kiváltva Emánuel Rádl prágai professzor, a rendszer belső kritikusa fogalmazta meg. Az ország stabilitásának biztosítását a nemzeti, nemzetiségi kérdés tartós megoldásában, elsősorban a német lakossággal való megegyezésben látta. Kifejtette, hogy a nemzetiségi jog szükségképpen

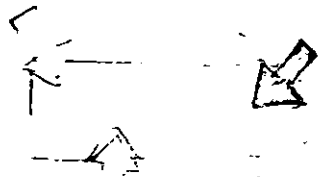
kollektív jog. Masaryk egykori tanítványa az elnököt is bírálta, mivel az ingadozott a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldásában. Szerinte Masaryk nem tudott egyértelműen választani a többségtéória és a szerződéselmélet között. Herderi humanitáselméletével a többségi hegemoniát csupán enyhíteni, "megnemesíteni" próbálta, viszont az államot "nemzeti jelleg" kifejezőjévé kívánta tenni, ami azonban lehetetlen egy soknemzetiségű államban.

Rádl professzorral ebben egyetértve azt is el kell mondanunk, hogy Masaryk 17 éves elnöksége alatt állandóan kereste a nemzeti megbékélés lehetőségeit, személyes akcióival feledtetni akarta a politikai gyakorlat egyoldalúságait. A parlament által nyolcvanadik születésnapjára megszavazott pénzüsszegeből 1 000 000 koronát juttatott egy Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság, népszerű nevén a Masaryk-akadémia megalapítására.

Személye nagysága előtt a harmincas évek legjelentősebb magyar marxista folyóirata, a kolozsvári Korunk is tisztelgett, amikor 1937-ben bekövetkezett halálakor ezekkel a szavakkal méltatta: "Elvei és emberi magatartása szerint ő lett a megértés s megismerés utörője... Igaz ember és igaz nevelő volt, a Duna-tájon nem fogják őt elfelejteni."

MASARYK ÉRTÉKELÉSE A SZOCIALISTA FORDULAT UTÁN

A cseh nemzeti ideológia módosulása a két világháború kö-

zött, a német fasiszta megszállás, majd a felszabadulás után számos tanulságot szolgáltat. A Masaryk-értékelés történetének folyamatából itt csak két, igen jellemző pontot ragadok ki, jelezve mintegy a kérdés aktualitását.

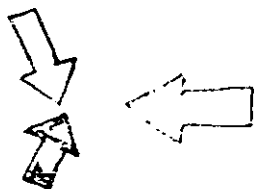
Az un. "személyi kultusz évei"-ben íródott értékelések sajátossága, hogy bennük a történelmi materializmusra épülő világnézet történelmietlenül - tehát önmagát cáfolva - értékelte és utasította el Masarykot. 1954-ben magyarul is megjelent egy kötet az alábbi címen: Okmányok T.G.Masaryk nép- és nemzetellenes tevékenységéről. Az előszó szerint ez a könyv "... végérvényesen eloszlatja a hazug burzsoá legendákat, valamint azokat a naiv illuziókat, melyek T.G.Masarykot oly szinten tüntették fel, mint egy 'pártok felett álló bölcsészt és államférfit', mint 'a nemzet felszabadítóját', mint a 'munkás-ság és a dolgozó nép barátját'. Az okmányok éppen ellenkezőleg rábizonyítják Masarykra, hogy az amerikai, angol és francia imperializmus tudatos kiszolgálója volt, bebizonyítják a néphez és nemzethez való kozmopolita és kapitalista-kufár viszonyát, leleplezik őt, mint a nagytőke vezető exponensét, mint a müncheni szerződés előtti köztársaság kizsákmányoló és fasiszta erőinek fejt, mint háborus uszítót és mint a szovjetellenes és kommunistaellenes hadjáratok szervezőjét."

Egy megváltozott történelmi helyzetben, a hatvanas évek közepén megnőtt az érdeklődés Masaryk személye és művei iránt. A korszak viszonyaira rendkívül jellemző Milan Machovec Masaryk-könyve, amely több kiadásban fogyott el.

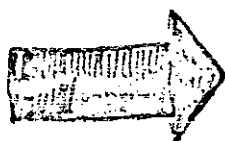
A könyv bevezető tanulmányában nyomon követhető, amint e korszak vezető cseh értelmisége - a demokráciáról és a cseh nemzet feladatáról elmélkedve - aktualizálni tudja Masaryk számos gondolatát. Az 1966-69-es reformperiódus ideológiájában benne foglaltatik a masaryki tradíciónak néhány általános érvényű eszméje is.

Masaryk nem kizárólag politikus a cseh értelmiség szemében, hanem maradandó intellektuális értékeket létrehozó teljes ember, aki politikus, filozófus és tudós egy személyben. A hatvanas évek második felében többen hangsúlyozták, hogy Masaryk a válság politikusa és filozófusa. Az értelmezésekben ez a legjellemzőbb újdonság, nem a közvetlenül politikai eszme-futtató-sok. Machovec is elfogadja ezt a jellemzést, mivel Masaryknak arra irányuló igyekezetét látja benne, hogy mindent a maga teljességében kell látni és vizsgálni. A válság szükséges, a válságban mindig több oldalról mutatkozik meg a valóság.

"A modern ember válsága általános, az egész ember, az egész szellemi élet válsága ez; felülvizsgálásra szorul az egész modern élet, minden intézmény, a világról, s az életről kialakított vélemény. Az egész modern kulturát áthatja a belső szét-hullás, az ember életének kettészakadása, a társadalom felbomlása, az általános szellemi anarchia, a jelen és múlt összetűzése..." Machovec könyvének egyik recenzense szerint "A szüntelenül ujat kereső, a minden rosszat és maradiságot bíráló, a lázító és provokáló Masaryk azzal, hogy egész életében programszerűen az ember problémáira irányította a figyelmet, az emberre vonatkoztatott mindent, s leggyakrabban használt fogalmai: az erkölcs, a humanitás, a demokrácia voltak, mintegy megelőzte napjaink egzisztencialista és antropológiailag orientálódó marxista filozófusait."

Masaryk hagyatéka tehát /Machovec szavaival/ "Modernnek lenni annyit jelent, mint radikálisnak lenni, de nemcsak politikailag, hanem erkölcsileg is; amíg ilyen értelemben nem leszünk radikálisok, addig a mi politikai radikalizmusunk egy fabatkát sem ér."

TÁJÉKOZTATÓ BIBLIOGRÁFIA

I. Masaryk művei magyar nyelven

- Az új Európa. A szláv álláspont Košice 1923 Globus
A humanitás eszményképei Košice 1923 Globus
Szlávok a háboru után. A bolsevizmusról Košice 1923 Globus
A világforradalom. Emlékek, gondolatok 1914-1918 Praha
1928 Orbis
A "magyar Masaryk" kötetei: 1. A modern ember és a vallás,
2. Erkölcsi problémák, 3. Politikai gondolatok, 4. A
nemzetiségi kérdés, 5. Az antiszemitizmus Bratislava
1935 Prager
Hogyan dolgozzunk? 1898-ban tartott előadások Ungvár 1936
Novina

II. Összefoglaló bibliográfiák

- B. Jakovenko: Die Bibliographie über T.G.Masaryk Bonn
1930
B. Jakovenko: La bibliographie de T.G.Masaryk Prague 1935

III. Masarykról magyar nyelven

- Ernst Rychnovsky: Masaryk Prága 1930 Rimstein
Karel Čapek: Beszélgetések Masaryk Garrigue Tamással
1. Ifjúkor Munkács 1933 Novina, 2. Élet és munka Mun-
kács 1935 Novina, 3. Gondokodás és élet Uzshorod 1937
Novina

Kővágó László: Jegyzetek T.G.Masaryk Európa újjászervezési
tervéről. In: Tanulmányok Kelet-Európa történetéből II.
kötet, szerk. Perényi József Bp. 1972 ELTE Kelet-Európai
Történeti Tanszék

Josef Král: Masaryk, a szociológus Korunk 1937

Mészáros László: Masaryk hagyatéka Irodalmi Szemle 1969/1

IV. A legújabb cseh szakirodalomból

Zdenek Klárník: Habsburg, Masaryk, či Šmeral? Praha 1968
Nakl. Svoboda

Milan Machovec: Masaryk Praha 1968 Melantrich

J.B.Kozák: T.G.Masaryk a vznik Woshingtonské deklarace u
rijnu 1918 /1916-18/ Praha 1968 Melantrich

Belányi György

ötvenhat

Asszonyt gyászoló tél

~~##~~

lételem léttel ha igézi idő
asszonynak egy volt marad az egyetlen
babonás dallal büvölöm hát újra
állítja élére sorsom az Isten

garas utcában bibliás szerelem
utadra kaput trombitálhat angyal
hatodik pecsét: vérző hold az égen
ravatalom szőtted mikor a hajnal.

hó nélküli tél van - asszonyt gyászoló
árnyam a kéken itt van a falon lobban
vitte menyasszony-táncba hajad a szél
lángból a fátylak mintha negatívban

oldalazunk szépen életen tulról
készül a Fekete Asszonynak fia
széttörött jászol betlehemi éjben
álmából arcomra riad Mária

combokra fuló reggeli szédület
hanyatt - homlokodon a hiány ragyog
körötted hamu föléggett hátország
fölsejlő képeken szétnyíló karok

melled is fénylett fehérén a havon
tél volt Pétervárrott forog most vissza
feszül a sötét lámpák keresztjére
mindszenti áhitat: uszik a Tisza

gyászodat gyűlöllő gyűlölt az Asszony
uj Léda-zsoltár sem lehet már dalod
fekete ingedbe öltözik az éj:
lüktetnek izzón ökölnyi csillagok

~~11~~

Németh Andor a költőről írott egyik tanulmányának, mely a Szép Szóban, 1938 elején jelent meg, e címet adta: "A semmi ágán"¹. S nem véletlen, hogy e kifejezés jelképekké vált: a József Attila-i /költői/ életsorsot és egyfajta általános emberi léthelyzetet jelöl. Az utóbbi értelemben Bori Imre e képet az egzisztencialista életérzés és létélmény megformálásának látja.² Fodor András egyrészt megállapítja, hogy e szóösszetétel "...konkrétta személyesíti a magára maradt modern lélek egzisztenciális szorongásérzetét", másrészt utal arra is, hogy a kifejezés korábban már felbukkant a magyar költészetben: Csokonai Vitéz Mihály egyik versében.³ S hasonló jelentésben! A másik nagy magányos, Vitéz Mihály, így ír gyönyörű hasonlatában:

Látod-e, mely kicsiny itt a föld, félrésze vizekkel
 Béfoglalva setét zöldes, félrésze világos,
 S mint félérésű citrom hintálva tulajdon
 Terhe nyomásától, lóg a nagy semminek ágán.

/Dr. Földiről egy töredék/.

Ugyanaz a bizonytalanság, lebegés, szorongató, félelmes kozmosz-vízió! József Attila szerette s jól ismerte Vitéz Mihály verseit, a Csokonai-kötet mindig ott volt gyakran változó könyvtárában. Tudjuk, mielőtt Szárszóra ment, megkérte Németh Andort, hogy vigyázzon a könyveire, s barátja megdöbbenve állapította meg, "...hogyan kedves magyar költői, a teljes Balassi, a teljes Csokonai hiányzanak"⁴. Így hát kedves költője verséből emelte volna a magáéba e kifejezést? Meglehet.

De e képzet véleményünk szerint más szellemi tájakról eredeztethető. A magyar költészetben évszázadok óta formálódó, visszavisszatérő kép a világ ágán ülő ember látomása. Legutóbb Szilágyi Domokos így fogalmazta meg: "...hittel / csücsültem én az ágon / s nem is sejtettem, hidd el, / / hogy magam alatt vágom; / mit ér, ha fölfele / száll, míg le én, világom?" S tán legkorábban az 1582-ben kiadott Bornemissza-énekeskönyvben /Énekek három rendben/ fordul elő. Így kezdődik az ismeretlen szerző Az emberi életnek árnyék képpen való elmulásáról írott éneke:

Ó melly igen rövid volt lám ez világ,
szinte olyan az égen mint egy csillag,
kit be fedez éj után az napvilág.

Szorgalmasson az ember ez világon,
morhát keres, kincsen gyüt minden módon,
azt nem tudgya, hogy ugy ül mint egy ágon.

E bizarr, kristályos élességű kultői képet a nyelvben rejlő belső lehetőség, a rímjáték lehetősége indította el /mint ahogy Szilágyi Domokosnál is egymásra rimel ág és világ/: egyéni lelemény. Dávid 39. zsoltárának szabad, a fordított szövegtől messze lendülő parafrázisa. Figyeljük meg, mennyivel fakóbb a textushoz itt is hüen ragaszkodó Szenci Molnár Albert fordítása, kinek magyarításában az ember "Sokat gyűjt, és sok marhát rak össze, / Nem tudgya kié lesz végre"; s mennyivel expresszivebb a XVI. századi ismeretlen szerző egyéni variánsa! Döbbenetes kép,

ER

hatvan

a feloldhatatlan magány, az árvaság elemi erejü kifejeződése.

Mondottuk, hogy a XVI. századi ének költői képét a rimjáték hívta életre. E nyelvi játék az echós rimek leleményére emlékeztet, s ezt kiaknázandó költőink többnyire tiszta rimként használják. E játékos elem csorbitatlan megőrzésének egyedülálló példája az a XVII. századi katolikus ének a Cantus Catholici-ben, mely a rim játékát egy ujjal is fokozza: "Áldott akinek ágára / Függesztett világ árra" /Vexilla regis/. A tiszta rim gyakoriságának másik oka, hogy a világ - ág asszonánc-ellenes: legfőbb kevert rim alkotható belőle egymástól különböző morfémák segítségével. Mivel e játék az azonos hangzáson s eltérő jelentésen alapul, rendkívül ritka egyetlen fonémának az a különbözősége a rimből, mely Weöres Sándor egyik korai versében olvasható:

Lehullott három falevél
észrevétlen az őszi ágról.

és jött a szél, a messzi szél,
egy messzi, másik. új világból.

/Ballada három falevélről/,

s Ady Endre rimét egyenesen merésznek kell neveznünk. A Vén diák üdvözlete e pár sora más szempontból is figyelemre méltó: a rim hapax legomenon, itt, egyetlen egyszer tűnik fel a költő életművében.

Ugy ér az ünnep: állasz lombtalanul.

Volt egy rózsza-ágad:

Letépte a sors, a cudar és görög.

Ugye hinni kell a mithosz-világnak?

A "világ ágán" víziójának későbbi előfordulásai is tanúsítják, hogy elemei általában tiszta rímként csendülnek össze. E képzet alapja világ és ág egymáshoz hasonlítása, azon túl, hogy a rímelés is összekapcsolja azokat egy pillanatra az olvasó tudatában.

A fa, illetve az ág a legrégebbi időktől jelen van a költészetben mint a világ és az élet jelképe /világfa, életfa/. A világ az általunk vizsgált képzetkörön belül vagy ellenséges, az emberre támadó, mint Pápai Páriz Imre Halotti énekében:

Rajtam kapdosot mint az ág,

Második ellenségem,

Ez hitető gonosz világ,

vagy mulékony, ingatag, változó, bizonytalan, mint a kalandos életű eposziró Liszti László kötetzáró verse szinonimaként használt kifejezéseiben: "Ki vagyon világon, s e romlandó ágon /Aki téged fölmuljon?" / A nemes Magyarország címeréhez /. Ujabb alapvető vonás a magányosság, az árvaság, az idegenség és idegenbe vetettség érzékeltetése. Nem véletlen, hogy az ágon ülő árva madár képe igen gyakorivá épp a kuruc költészetben válik: a személyes sors tragédiájának kifejezőjévé az ismeretlen szerző Kezerves bujdosásában:

Én, valamig élek itt az világon,
 Ugy vagyok, mint árva madár az ágon;
 Elbujdosván messze, idegen országon
 Által kell mennem nyomoruságokon;

vagy nemzeti sorstragédia érzékeltetőjévé, például amikor az ismeretlen versszerző ekképp siratja Magyarországot: "Győzhetetlen valál az egész világon, / De most alig ülhetsz mint madár az ágon" / Buslakodó a magyarok szerencsétlenségéről, egyszerűs-mind catholica hitre buzdító/. S a képzet másik tartópillére - mint fenti idézeteinkből kiderül - ember és madár egymáshoz hasonlítása. A Bornemissza-énekeskönyv idézett strófája tulajdonképpen kettős hasonlatot tartalmaz: a világ hasonlónak válik az ághoz, az ember az ágon ülő madárhoz /ez utóbbi képet Dávid zsoltárainak több passzusa olthatta a régi magyar költészetbe/. A XVI. századi versszöveg nyelvi és képi erejét - mai szóhasználatával élve: sűrítettségét - részint az adja, hogy egyik hasonlata nincs kibontva: a világon mint ágon ülő ember / s nem madár! / képe ezért tűnik olyannyira merésznek és modernnek, amit csak felerősít a világ és az emberi lét bizonytalanságának, tűnékenységének, a megtámadottság, a tökéletes magány érzésének és érzékeltetésének hangulati felfokozottsága / gondoljunk a vers bevezető soraira!/.

Modernnek tűnik: s érthető, hogy e képzetet az árvasággal, szeretetelenséggel, egyedülléttel és kizsároltsággal, dehumanizált világgal és "világghiánnyal" küzdő XX. századi költő, József

Attila bontja ki több versében is a legteljesebben.

Először a rimre lel. Egy 1924-es versében /És keressük az igazságot/ soktagu bokorrim távoli elemeiként csendülnek össze a "világot" és /a rimsorozatba egy kis kényszerrel illeszkedő/ "ágot" szavak. Egyik töredékének viszonylagosan önálló, a szöveg többi részétől szünettel elválasztott két sorát:

Bimbózó és kinyílt világgal

mint kisgyerek virágos ággal,

már a rim /és természetesen a kép/ hívta életre. A hajdan oly gyakori hármas /világ - virág - ág/ bokorrimet két sor zárásában használva föl, többszörös játékot űz a költő: a "bimbózó" és "kinyílt" jelzők a virágot asszociálják, ám ehelyett a "világ" ugrik be; s a következő sorban az ág egyszerre kapcsolódik össze a "virágos" jelzővel és a "világgal" is. A világot és az ágot hasonlítja egymáshoz egyik kései versében is, a végső számvetések egyikében. "Ugy leszakadtam minden más világról, / ahogyan lehull a gyümölcs az ágról" - írja a költő /Le vagyok győzve.../.

Mint láttuk, a Bornemissza-énekeskönyvben lévő ének idézett sorainak alapját a világ és az ág egymáshoz hasonlítása, összekapcsolódása adta. Ez az alapja annak a képzetnek is, melyet József Attila egyik korai, 1925-ből való szabadversében villant föl: "Erősödik az ág alattam, erősödöm én is / a világon". S hogy a mű központi motívuma ez, azt az idézett sorokból kiemelt Erősödik verscím jelzi. A képzet a későbbiek során egyre

inkább a dehumanizálódás, az elidegenedés jelképévé válik. Az 1933-as Téli éjszaka metaforájának szövegkörnyezete a következőt mondja ki, megállapít: "mert annyi mosoly, ölelés fönnakad / a világ ág-bogán". Világmodell jelenik itt meg. A Föld képe, hol "Tar ágak szerkezetei / tartják keccsel az üres levegőt". E sorokban "Mintha egy egész emberidegen világrend vázának végső, elvékonyult csucsai lennének ezek az ágak, amint már végérvényesebben elmultnak, elpusztultnak mutatják emberi életek korábbi világát" - írja Tamás Attila világgép-elemzésében⁵. Benne sűrűsödik mindaz: a hideg űr, a magányra ítéltség, az árvaság, idegenség, amit a képzet századok óta hordoz, formál magában. József Attila másutt az ég "jeges bogait" kapcsolja össze a csillagokkal - a háló, a szerkezet, a szerkesztett rend jegyében: "Kiterített fagyos hálóm, az ég ragyog, / jeges bogai szikrázón a csillagok." Ág-bog: kusza szövevény, élesség, szorongatottság, a Reménytelenül élethelyzete:

A semmi ágán ül szívem,
kis teste hangtalan vacog,
köréje gyűlnek szeliden
s nézik, nézik a csillagok.

Valószínű, hogy az életművében már korábban érlelődő-formálódó "világ ágán" képzetet helyettesítette be József Attila e versében a "semmi ágán" metaforával. A semmi - bár jellegzetesen XX. századi életérzés kifejezője - itt nem az egzisztencialista gondolkodás szótárából kölcsönzött fogalom. Itt a világ minősült

át, lett önmaga tagadásává. Az emberidegen, lebomló, széthulló világon vacogó létet szemlélik József Attila szelíd csillagai.

¹/Németh Andor: A szélén behajtvá, Válogatott írások, Bp. 1973. 230./.

²/Bori Imre: Két költő, Novi Sad, 1967. 232./.

³/Fodor András: Szólj költemény, Bp. 1971. 137./.

⁴/Németh Andor: József Attila, Cserépfalvi, é.n. 208./.

⁵/Tamás Attila: Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig, Bp. 1964. 139./.

Harókat Barok.

versüm, zila - farkasok

hatvanhat

Hosszu télben varasodott
a nyílt seb szivemen.
Kuckóba bujva,
kandalló-mesékkal
oldalamnál
hallgattam az éjszakák
hosszu tanításait.

Perceim fagyott áfonyák
medvefejü gondokkal
topogok rajtuk,
az ég alján
minden nappal
soványabb a fény.

Varjucsapat károg
a télben, ők még
köszönnek nekem,
bár tudják, hogy
nem vetek nekik magot.

Magamban telet neveltem
s e pusztában futva
belémkapdosnak verseim
a zilált farkasok.

11

5,
NÁS
Zné
7.7. b i p

U **AKU-Villamfenbe** N
MIM
meredten
némán

minth.

riadtSAGunk
bAmulunk
benAn A

lencse---hOldbA

ÉRZÉS
RÉMÜL
HET
KNN

6.
TÖRZSÜLT FÜZÉSKADÁSRA LA FELTÁRADÁSRA
KURVÁS TEREKRE
REVLÉSK

S JÖVÖ

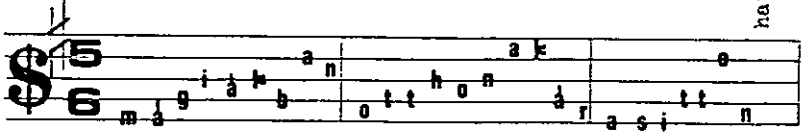
majdan lehet ün
hazát megcsalt napéKne
hazát megcsalt napéKne
fölmutatják
tört arcaimZat
soX

RELIKVIAT
RELIKVIAT
RELIKVIAT

k
b n
e

hatvenhét

7.

MIKOR AZ EGI SZÉKER IS
 ELŐCÖG KEREKEI ALÖL ÜRI KÖVEKET KIVERVE ÖK.

LÖS BAZALTOK RÜGYFAKADÁSÁBAN MÁGIÁ

BAN OTTHON A MINDENSÉG SÓSÁVAS GYOMRÁBAN HOGY

U.S.B.A. U.S.B.A. U.S.B.A. U.S.B.A.

Handwritten notes:
 - "miKor az egi széker is" (top)
 - "ELŐCÖG KEREKEI ALÖL ÜRI KÖVEKET KIVERVE ÖK." (middle)
 - "LÖS BAZALTOK RÜGYFAKADÁSÁBAN MÁGIÁ" (middle)
 - "BAN OTTHON A MINDENSÉG SÓSÁVAS GYOMRÁBAN HOGY" (bottom)
 - "U.S.B.A. U.S.B.A. U.S.B.A. U.S.B.A." (bottom)
 - "a valóság a valóság" (left)
 - "a valóság a valóság" (right)
 - "a valóság a valóság" (right)

TISZA
TISZA
TISZA

8

SZERETŐI

állunk kítaszítva
Ugy az anyaméhbe
Ugy mint anyaföldből

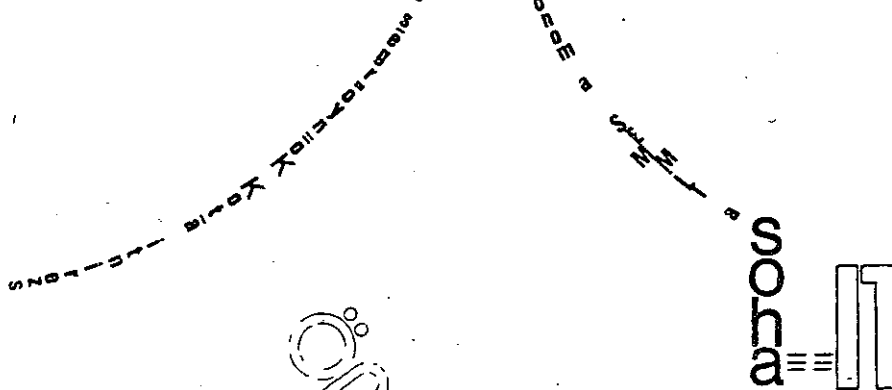
”KÖRÉNT

MEGKÖVESÉDÜNK

LEJÖVŐ
KÖRÉNT
ZÖTANT
ZÖTANT
ELETRE

MAIRA
JAZDAN

ISTEN

En, Tu, É
 K TAN UÁLASZ
 QLUNK DE A UÁ
 ASZUNK a min
 DEN MUTATUNK
 M ag un ka Mut at un K Má Sr a
 HÖL FÖL az Ég
 HÖL a Tiszdbü
 VALASZOLUNK
 Bár VALASZUNK NINCS

ÖNFELEDT
 KÖZÖSSÉGET
 TÁRSASÁG
 MIVAN
 TSB

10. (MELTÉKVERS)

hetveneg

SÓLA DEN
 JORDAN
 mint
 Urbeli
 VADIBAN
 SZÁRNYSUHOGÁS
 ÖRÖKÜL HAGYVA
 S BIBLIÁS ÁTKOK
 VALÓERESZTŐ
 NEK
 KÖRÜL FÖLÉN
 JELEKES
 FÖLÉN
 A JÓ

S ebben a földi
 szavak közt
 a forrásból is
 helyegyek megráadásul - a témát

azonosítás

"Miért írunk kritikát?" - kérdi Lukács Levél a kísérletről c. művében. A kérdést nem időbeliséghez kötve teszi fel, őt a kritika mint sajátos alkotói forma érdekli. Kritikái ugyanakkor természetesen kötődnek korukhoz, hogy mennyire, arról még bőven lesz szó.

Lukács irodalmi tanulmányaiban az egyes gondolatrendszerek filozófiai rekonstrukciójára törekszik. Ez a törekvés olyan szemléletet rejt, amely szerint az irodalmi mű végsősoron filozófiai problémákat vet fel és old meg. Természetesen mindez - ahogy a következők is -, csak Lukács fiatalkori műveire érvényes. Módszerének alapja, hogy az alkotó számára saját pályája sohasem lezárt, és annak a valósághoz való viszonya, reális alapja is inkább az egész ismeretében, vagyis az utókor által ismerhető meg teljesen. Ezek a már lezárt, egyre tisztábban felfogható gondolatrendszerek különleges tanulságokat rejtenek magukban, főleg annak a számára, aki az életet maga is kicsit a filozófia szintjén éli. Filozófiai tartalmuk feltárásával válnak teljesen koruknak adott válaszokká, végigjárt, végiggondolt és végiggondolható alternatívákká.

Lukács ifjúkori tanulmányai között jelentős helyet foglalnak el az alternatívákat kutató művek, amelyekben a kor lényeges vonásainak feltárása után az egyéni válaszok, a cselekvés lehetőségeit vizsgálja. Kérdésfeltevései ezekben a tanulmányokban erősen etikai jellegűek, sőt talán az sem túlzás, ha bennük kifejezett etikai szándék megvalósulását látjuk. Erre Lukács maga ad alapot. Amikor Dosztojevszkijről akart könyvet írni, egyik levelében ezt írja készülő művéről: "tartalmazni fogja történetfilozófiám és etikám nagy részét". Magyar irodalom, magyar kultúra c. válogatott tanulmányainak előszavában pedig így határozza meg ifjúkori világképét:

"...lassan, de mindinkább arra tolódott el, hogy az ember belső

átalakítása áll a kifejezetten társadalmi átalakulás gyújtópontjában, hogy az etika módszertanilag fölébe kerekedik a történetfilozófiának." Etikája végül megiratlan maradt. Talán ezért is érdemes megkísérelni korai etikája alapelveinek rekonstruálását, az ezeket csak burkoltan tartalmazó tanulmányokból.

Gyakran nyul történelmi témához akkor, ha egy bizonyos multban az ő jelenével analóg lényeges jegyeket talál. Ez az analógiákkal dolgozó, az egyén számára filozófiai sikon utat kereső módszer két cikk által mutatható be a lecszemléletesebben: a Novalis és az Új magyar líra által. A két cikk összevetésekor világossá válik, hogy két történelmi korban, de azonos társadalmi léthelyzetben vizsgálja az egyén, a költő lehetőségeit.

Lukács mindkét cikknek már az elején jelzi, hogy itt a költészet kapcsán tulajdonképpen valami másról lesz szó. Miről? A Novalis alcíme: Jegyzetek a romantikus életfilozófiáról. Az új magyar líra vizsgálata előtt pedig így fogalmazza meg szempontját: "...mi válik lirává a mai Magyarországon". Vagyis; az élet tudatos alakításának lehetőségeiről és a magyar lírát meghatározó élettartalmakról akar beszélni. A továbbiakban az idézetek alig szorulnak magyarázatra, kitűnik belőlük, hogy a két helyzet miben, mennyire hasonló. "Németország számára a kultúra felé csak egy ut létezett, a belső ut, a lelkek forradalma, mert valóságos forradalomra ott még csak nem is gondolhatott senki ... Tragédiát irtak itt olyanok, akik tragédiák hősei lettek volna a Rajnán túl ... Mivel haladásról szó sem lehetett, minden energia befelé fordult, és intenzitásában, finomságban és mélységben messze túlhaladta minden vetélytársát a gondolkodók, a költők országa."

A magyar helyzetről: "Magyarországon a forradalom csak lelkiállapot, csak az egyetlen, pozitív, formai lehetősége annak, hogy a végtelen izoláltság okozta kétségbeesés csak kifejezést

is birjon kapni. Csak lelkiállapot, csak vágyódás, és annyira és oly kizárólag az, hogy nemcsak nem felel meg neki a valóságban semmi, de még mint képzelődésben sincsen benne semmi igazán megfogható, semmi egy bár utópisztikus valóságba bekapcsolódó... Forradalom kellene, de még megkisérelésének távoli lehetőségeit sem lehet remélni... Ennek a forradalomtól megfosztott forradalmiságnak világából valók az Ady Endre magyar versei."

Lényegében azonos helyzetet jelent tehát Lukács számára a századelő Magyarországa és a múlt század eleji Németország - persze fontos hangsúlyozni, hogy a helyzet a költők, gondolkodók és a "forradalmárok" számára hasonló. -

Mik a lehetőségei a forradalom-nélküli forradalmárnak?

Lukács a valóra vált lehetőségeket veszi sorra. Németországban "... a tettekre született emberek vagy elzüllöttek, vagy elnémultak, vagy vakmerő gondolatlehetőségekkel játszó utópistákká lettek." És Ady? "... a magyar versek jelentősége Ady számára: bennük találunk először formát misztikus vágyódásai, verseken, esztétikai hatásokon tulmenő jelentőséget; beleérnek az életbe, belenőnek abba, formálják, átgyurják, ujratereztik azt; szavakat találunk ezek még dadogásig sem érett panaszai és fájdalomai számára, imakönyveket adnak istenkeresőknek, és harci zsoldárokkal ráznak fel álmaikból évszázadok óta szunnyadókat. Adynak kellett a magyar versek, hogy ne csak poéta legyen, mert ő mint poéta nem bírta volna el soha az életet, mert neki nem lehetett volna formája az, hogy költő legyen, akinek verseit finom kezek tapogatják körül, mintha karcsu vázák lennének... ". Ady megköltött egy forradalmat, formát adott neki, ezáltal társadalmi jelentőségű tettet sikerült végrehajtania. A világ úgy ahogy volt, rossz volt - és Ady megformálta a forradalmat. A romantikus életfilozófia ugyanígy elfogadhatatlan valóságból indult ki, lássuk, Lukács szerint hová jutott:

" ... a romantikus életfilozófia lényege - anélkül persze, hogy tudatossá vált volna - a passzív átélőképesség kifejtése volt. Az ő életművészetük zseniális alkalmazkodás minden megtörténéshez, a lehető legintenzívebb kihasználása, belső szükségyszerűségé emelése mindannak, amit a sors utjukba hoz. A sors poétizálása, nem sorsalkotás. A belső uton, amin ők mentek, csak adott dolgok organikus beolvasztása volt elérhető, csak a dolgok képeinek gyönyörű elrendezése, nem uralkodás a dolgok felett ... Egoisták voltak, fanatikusai saját fejlődésüknek, és mindent csak azért és annyira szerettek, amennyire nőni lehetett általa." A kétféle válasz közti döntő különbséget lényegében társadalmiság és individualizmus különbségének foghatjuk fel. Ez azonban a cselekvő és passzív élet különbségét is jelenti. "Öntudatlan elfordulás az élettől a romantikus életművészet ára; a valódi realitás helyébe egy másik, a lelki realitás kerül, és mert nem akarnak lemondani semmi élménylehetőségről, le kell mondaniuk, anélkül, hogy ezt akarták volna, sőt anélkül, hogy tudnának róla, minden cselekvés lehetőségéről. Minden cselekvés korlátol: a cselekvés lényege, hogy sokról le kell mondani érte; a cselekvő ember nem lehet mindenoldalú. A romantikusok tragikus vaksága az volt, hogy ennek szükségyszerűségét nem akarták belátni; ezért tűnik el, anélkül hogy észrevennék, lábaik alól a talaj, ezért változnak lassan légvárakká, és foszlanak aztán üres köddé monumentális és erős épületeik."

Eltekintve most attól, hogy az idézet más problémákat is érint, annyi megállapítható, hogy Lukács szerint cselekvés és társadalmiság, valamint passzivitás és individualizmus szorosan összefüggő fogalmak: a cselekvésnek egyetlen lehetősége, biztosítéka az, hogy társadalmi közegben jön létre, tulajdonképpen fogalmi ellentmondás a cselekvés - társadalomtól elkülönülve, egyéni szférában.

A romantika életfilozófiájának kudarca: "Mert minden, amivel ők az életet akarták meghódítani, csak a szép halálra volt elegendő; az ő életfilozófiájuk csak a meghalás filozófiája volt; életművészetük a meghalás művészete. Mert a világot átfogás, ahogy ők akarták, minden sors rabszolgájává tette őket."

Most már megfogalmazhatunk egy tételt azok közül, amelyeknek felderítését célul tűztük ki: cselekvés csak társadalmi közegben jöhet létre. Ez természetesen távol áll az etikától, de még egy lépést tehetünk feléje: Lukács a cselekvés szükségességét is igyekszik igazolni. Ennek természetesen mindenkor több módja van. Általában a társadalom érdekeivel szokás érvelni, de ennek nehézsége: nehéz az értelemre alapozni ezeket az érveket. Márpedig a XX. század, századok munkájának gyümölcseként, rendkívül logikus, racionálisan cinikus egoista nézetekkel rendelkezik. A passzivitás "tanai" talán még inkább elterjedtek, és jobban beleivódtak a kulturális tradícióba. Ennek folytán például a századelőn egy Kemény Simon nevű költő, aki filozófiai jelentőséggel igazán nem gyanúsítható, ezt írhatta verseskötete elé, mottóként:

"Miért dolgozzak, mikor kritizálhatok is? Miért kritizáljak, mikor hallgathatok is? És miért ne hallgassak?". Erre, és általában az ilyesfajta nézetekre igen nehéz értelmesen válaszolni, ha a társadalom boldogításának szükségességével érvelünk. Lukács azonban egy olyan személyiséget vázol fel, akinek a cselekvés önérdék, majd bebizonyítja, hogy ez az értékesebb, a magasabb rendű személyiség. Kövessük nyomon ezt az érvelést, anélkül azonban, hogy magával az érvelést lehetővé tevő filozófiai rendszerrel, annak elődeivel stb. foglalkoznánk.

Először megtudjuk, hogy a cselekvés önérdék is lehet: "Kell a forradalom Ady Endrének ... Kell, nem mert megjött az ideje, nem mert hasznos volna, mert új értékeket hozna és el-

pusztitana régi hitványságokat, de mert neki kell, neki, hogy tovább bírjon élni, hogy gyökértelen szeretetét legyen hol elültetnie, hogy benne elpusztuló gazdagságait legyen kinek és hová adnia. Kell hogy élete formát találjon valahol."

A cselekvés az egyén érdeke.

Allításunk igazolására milyen bizonyítékokat hozhatunk fel? Az idézetben: a tétlenségben elpusztuló "gazdagság", a szeretet "elültetése", valamint hogy az életnek formát kell találnia. Szerintem a kulcsszó a "forma"; érdemes részletesebben megvizsgájni, mit is nyer az élet, ha formát talál, vagyis: mi a jelentése Lukács forma-fogalmának. Természetesen most is csak idézetekből érdemes kiindulni.

"A forma az élet legfőbb bírója. Itélő erő és etikai valami a megformálhatóság, és értékelés van minden megformáltságban. A megalkotás minden fajtája, az irodalom minden formája az életlehetőségek egy foka. Valamely ember felett és a sors felett kimondatott a végső ítélet, meghatározásával annak, hogy életmegnyilvánulásai milyen formát tudnak elviselni, és azok csúcspontjai milyen formát követelnek." "... formává lenni, ez a nagy beteljesedése mindennek."

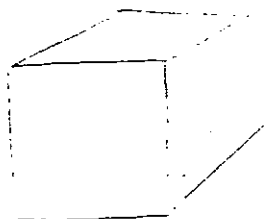
Azáltal, hogy a forma a "beteljesedése mindennek", hogy az élet, a sors is formát hoz létre, maga a forma produktummá válik, mindenféle tevékenység objektív eredményévé. Lélek és forma áll szemben egymással. A lélek önmagát formálja meg: tevékenysége által megalkotja saját objektív képét, testet ölt a valóság egy darabjában. Ezzel bebizonyítja, megméri és megítéli saját magát: nincs érték forma nélkül, mert a belső, "lelki" érték éppen attól, és csak attól érték, hogy képes magát megformálni, és meg is formálja magát. Nincs tehát létjogosultsága a saját ormairól a világra gögösen letekintő állítólagos

erénynek, egyszerűen azért, mert realitása sincs. "A kifejezhetetlen nem létezik, mondta egy régi esztéta, és ez mélyebben igaz, mint ahogy ő láthatta: nincs lehetőség a formák életén belül, mert ami nem valósítható meg, az nem is létezik, és ami megvalósítható, az meg is valósul." /Esztétikai kultúra./

A lélek csak a forma által bizonyíthatja értékeit, sőt, csak a forma menti meg őket a pusztulástól. "... a lélek megformálása. Nem felékesítése, hanem megformálása, nem szép helyzetekbe való megmerevítése, hanem legigazibb lényegének a valóság, az események, az élmények káoszából való mindig tisztább és tisztább kimunkálása; nem eredmény, hanem ut, végtelen ut, amelyen megformált életdarabok jelzik a továbbhaladást."

A léleknek formára van szüksége. A forma a cselekvés által megvalósult lélek, és ezért nem lehet értékes életelv a passzivitás - mert ami "nem valósítható meg, az nem is létezik." Ebben már értékitélet van: "A teljes passzivitás nem lehet életprincípium soha /csak olyan formálisan, ahogy a halál is élet lehet, és az egészség is betegség - egy definícióban/, sem az anarchia a felépítésnek alapköve. Az ... "életművészet" a lelki züllöttségnek, az alkotni és cselekedni tudás hiányának, a pillanatoknak való kiszolgáltatottságnak életprincípiumokká való emelése. Tudatos vagy nem tudatos elhazudása az élni/ az életen uralkodni, az életet formálni/ tudás teljes hiányának. Az életművészet: dilettantizmus az étellel szemben; az igazi alkotás és igazi anyaga lényegének abszolút meg nem látása."

Már Novalis és Ady Endre összevetésekor kiderült az idézetekből, hogy az individuuum határain belül megmaradó cselekvés képtelenség, a forma csak társadalmi közegben alkotható meg. Forradalom nélküli forradalmárok esetében még egy kérdés felmerül. Lukács György nem találhatta meg személyiségének adekvát

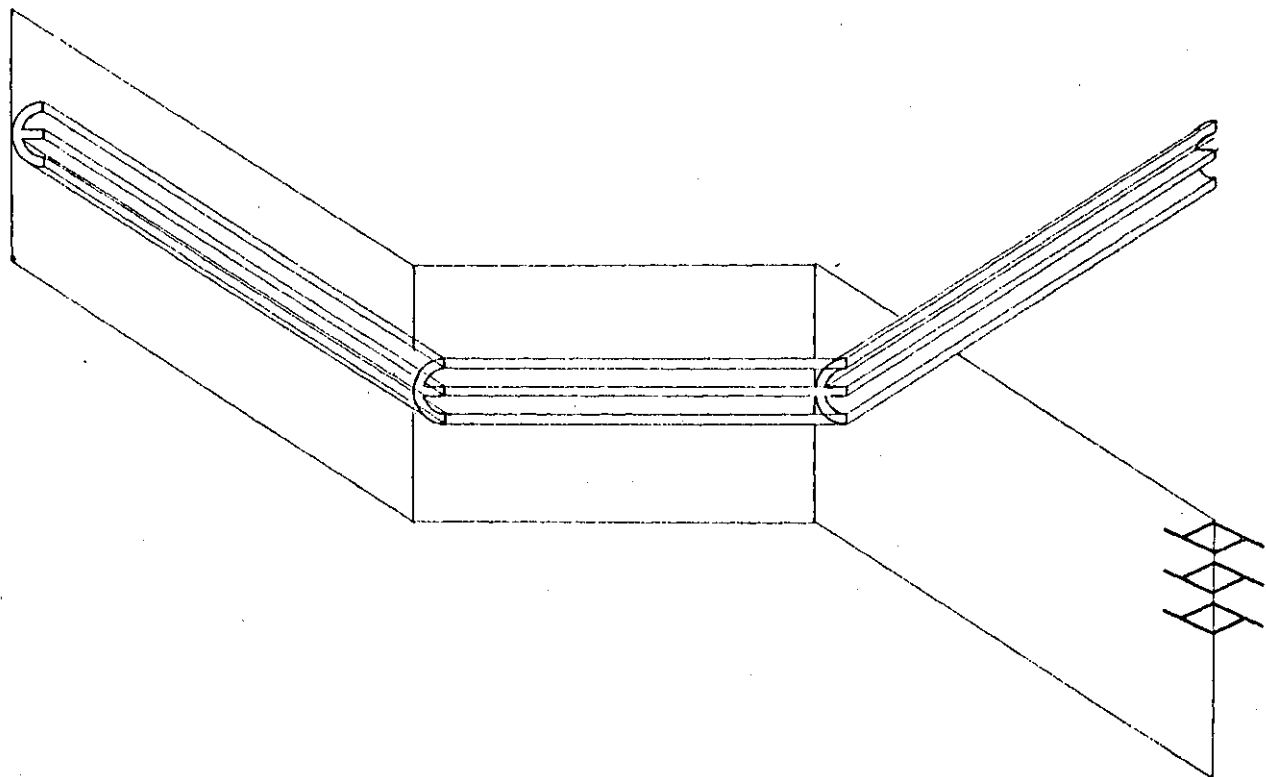

kifejezési formáját, - erre nem volt lehetősége sem. Éppen ez teszi forradalom-nélküli forradalmárrá. Helyzetében a lélek egyáltalán nem harmonizált a valósággal, a lélek majdnem tehetetlen a világban. És Ady Endre? Véleményem szerint ezzel a szemlélettel ő sem érthető meg teljesen. A forradalmat ő nem azért akarja, mert "megjött az ideje, mert hasznos volna" stb., hanem mert "neki kell". A Lélek és a Forma szembeállítását csak a cselekvés szükségességét tudja igazolni. Arra, arra a kérdésre, hogy a tevékenyen formává vált tartalmak egyenértékűek-e, vagy ha nem, akkor mi a különbség köztük - ez a szemlélet nem válaszol. Vegyünk egy szélsőséges példát. Anatole France Szi-
nésztörténet-ében Constantin Marc így beszél: "Doktor ur, ön talán nem is csodálja a háborút? Pedig hát nagyszerű ... Az állatok egész egyszerűen fölfalják egymást. Az emberek ki-
észelték, hogyan lehet szépen öldökölni. Megtanulták, hogy ragyogó mellvértékkel végezzék a kölcsönös gyilkolást, és sisakot tegyenek föl forgóval, amelyről vörösre festett szőröcsomók hullanak alá... S minthogy mi az élőlények kiirtásában látjuk az élet egyetlen célját, az emberi bölcsesség éppen az volt, hogy élvezetessé és pompássá tette ezt az emberirtást." Nyilvánvaló, hogy egy lélek ilyen módon is megvalósulhat. És Lukácsnak egyelőre nincs szempontja, amely két tökéletesen megvalósult élet közt különbséget tenne. Lukács a formáknak az életre történő alkalmazását esztétikai életvitelnek nevezte: "művészetet csinálni az életből". Esztétikai kultúra c. cikke is jelzi a problémát: az "esztéták" közt különbséget nem nagyon tud tenni, illetve nem képes a különbséget racionálisan megmagyarázni, mint ahogy ezt ezekben a kategóriákban gondolkodva nem is lehet megtenni. Mert ahol az egyetlen törvény a megformálás, tehát a cselekvés, ott ez egyben öncélúvá is válik.

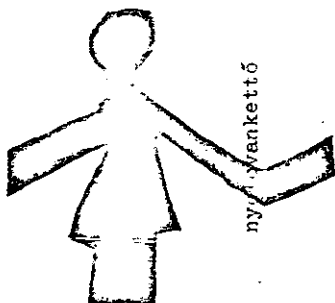
Mindennek persze a forradalomnélküliség az oka. A lélekkel adekvát forma életszükséglet, de a valóság még csak hal-

vány lehetőségét sem villantja fel megteremtésének. Nincs más választás, mint a szuverén alkotás, a műalkotás, de már ez is problémát jelent, mert az adott helyzet élet és mű kizáró el-
lentétéhez vezet. A forradalom-nélküli forradalmár - mint például Lukács is - külön, zárt világot teremt magának saját lelkéből, és mert a világon semmi sem harmonizál saját világával, az életet nem ereszti többé közel magához. Külön világa megvédi és egyben el is zárja őt az élettől. Viszont - és erről talán az idézetek is némi képet adnak - Lukács György az életet akarta meghódítani filozófiájával. Egy végsősoron életidegen mű létrejötte pedig egy ilyen kísérletnek nyilvánvalóan csődjét jelenti. Kierkegaard-ról írott esszéjében már kérdésként veti fel: vajon magasabb rendű-e az életnél ez a megköltött abszolútum. És bár a kérdésre nem egészen határozott nemmel felel, ezt a csődöt szerintem már a kérdés felvetése is jelzi. A forradalom nélküli forradalmár "etikája", vagy annak kísérlete kudarcot vallott. Csak a megformálás, csak a cselekvés lényeges ebben az etikában, a mi? és a miért? kérdésére nem tud választ adni. Végsősoron Ady Endre és a forradalom is egymástól elkülönülve haladt a maga útján, és találkozásuk pusztán véletlen, ha Lukács gondolatmenetét következetesen végig-gondoljuk.

Már megállapítottuk: mindennek az az oka, hogy a valóság nem produkált forradalmat. Csakhogy lehet-e a valóságot hibáztatni - eltekintve attól, hogy egyáltalán érdemes-e? Számomra Lukács ifjúkori művei inkább a "forradalom-nélküli forradalmár" képtelenségét tanúsítják.

nyolcvanegy

Sokszáz gyerek, kinn a parton. Az apraját még úgy kellett megpisilteni, a nagyobbak már a fürdőruhákat stirólték. Különben nagyon tiszta, kulturált volt az egész. Nem fordult elő botrány; nem volt jelentősebb lopás, ételmérgezés. Kiváló tábor volt.

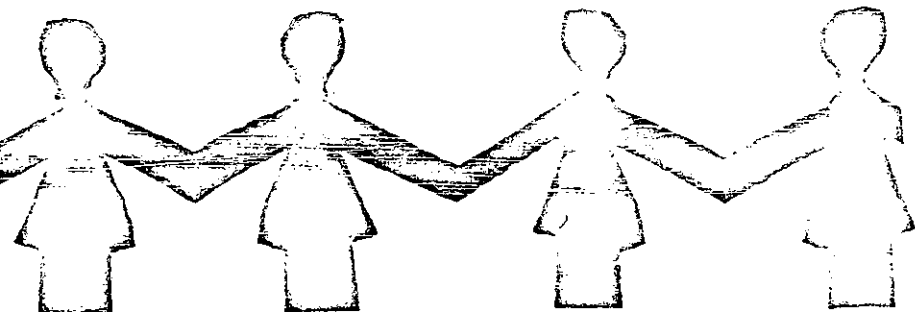
Valaki mindig rosszul érezte magát. Voltak a kis hizelgők, lógtak naphosszat az ember nyakán. Az idegbajt hozták rám a folytonos nyalakodásukkal: jaj de jó, hogy már a Katika néni van, mikor váltunk megint? Leejtettem egy ceruzát, egymásnak mentek, ki vegye fel. Mondtam a másiknak napozzál, napozott akkor is, ha fehér bőrű volt, és fölégett, vagy nem bírta a meleget és elszédült a napon. Azt mondtam, fürdödjél, ha meggebedt, akkor is belement a vízbe.

Volt aztán a kifestett grupp; hajaj, ezek már nagyon nőiesedtek. A szobából nem lehetett őket kizavarni, állandóan szépitkeztek. Kitépkedték egymás szemöldökét, fölhuzták egymás ruháját. Még lefekvés előtt is ruzsozták a szájukat, lakkozták a körmeiket.

Lehetett menni Fonyódra vagy a másik oldalra. Odaértünk, ott sem volt semmi. Megrohanták a bazárt, összevásároltak mindenféle hülyeséget. Alumíniumláncot, huszforintos karikagyűrűt. Jó sok pénzt elköltöttek és kész, fordulhattunk vissza. Az uton találkoztunk pár fiuval: lehetett valamit mondani, vagy azok szóltak valamit a lányokhoz. Ez volt a nagy élmény. A fejlettebbek két napig is elvihorásztak rajta. Ezt meg a kisebbek unták.

Időnként kaptunk egy táska csokoládét, hogy találjunk ki hozzá valami vetélkedőt. Olvasni lehetett volna, de ki olvas negyven fokos melegben? Hallottam, a szomszéd táborban piros pontot adtak érte, melyik raj hány könyvet kölcsönöz. Nálunk nem volt ilyen. Nem is olvastak.

Egy öreg tanárnő szárazföldi uszóoktatást tartott. Régi műsorszám lehetett, mert úrlapot is adtak hozzá. Ki kellett tölteni,

és a végén leadni a táborvezetőségnek: tud uszni, nem tud uszni, megtanult uszni, jól megtanult uszni. Megfelelő válasz aláhuzandó. Láttam is olyan gyereket, aki megtanult lebegni.

Ha csak maguk a kamaszok lettek volna, azokkal is lehetett volna közös hangot találni. Beülhettünk volna valahová cólát inni, biztos élvezték volna. Vagy kiülni velük a partra és énekelni este, mikor már érzik, hogy sötét van.

A többire még csak úgy hatott a sötétség, hogy elálmosodtak. Ilyenkor mindig üvöltözni kellett. A fejlettebb kislányok nem bírtak magukkal, egymás ágyába feküdtek, csiklandozták egymást: a többit sem hagytái aludni. Egy darabig ment ez így, hecc, hát hecc, de aztán fölforrt az agyam: a legvérmesebbeket kiállítottam hálóingben a ház elé, hadd csipjék a szunyogok. Most is csodálkozom: szó nélkül kimentek, nem röhögtek a szembe. Ehhez úgy látszik, még kicsik voltak.

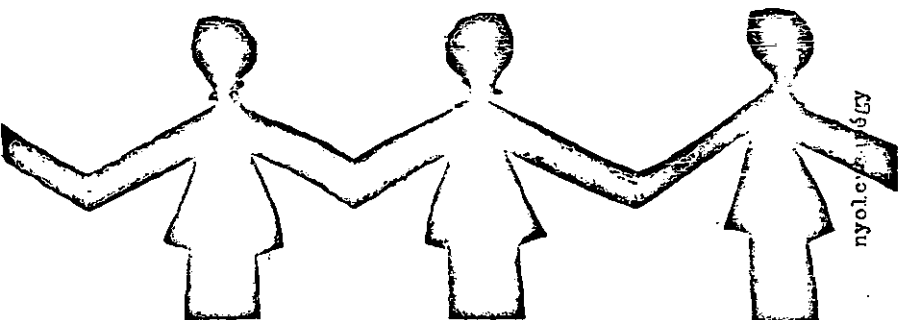
Külföldiek is voltak a táborban: Svédországba szakadt hazánkfiainak magyarul már nem tudó csemetéi. A nagy unalom közepe tte ők voltak a permanens látványosság. Pompás fűdörühajuk volt, csodálatos köpenyük. Mindenki csöpögött a gyönyörűségtől, ha a közelükben lehetett. S a fogkrémük csikos volt: a magyar gyerekek ették! Sorban kuncsorogtak, a svéd meg állt középen, és nagylelkűen nyomta a markukba a csikos fogkrémet.

Többszörösen kiváló fiutábor:

1 táborvezető	
1 táborvezető-helyettes	
2 altáborvezető	főhivatású nevelők
12 rajvezető	kötelező nyári gyakorlatot teljesítő egyetemi hallgatók

Az első nap krónikája /részlet a tábornaplóból/

Reggel hétkor ébresztő. Hangszóró minden szobában. A tábor-

vezető vagy az altáborvezető hangja: Jó reggelt pajtások, ébresztő! Reggeli torna pizsamában, a rajvezetők irányításával.

Kevés a mosdó. Mosdás derékig, öt perces váltásokban. Öltözködés: nincs mindenkinek külön szekrénye. A közös szekrényből csak rajvezető adhat ki ruhát, hogy ne legyen rendetlenség.

Szobaszemle. Végzi a táborvezető és helyettese. Ágyak beterve, törülköző az ágyak fejénél szimmetrikusan felébe hajtva. Az éjjeliszekrény rendje: alul papucs, fölül jobb oldalon egy könyv megengedett.

Fél nyolckor sorakozó az udvaron. Tábor vigyázz! Napi program ismertetése. Elvonulás az étkezdébe, reggelihez.

Mindenkinek kijelölt helye van. Az asztalnál vigyázzállás, míg mindenki a helyére nem ér. Egyszerre szabad leülni, de még nem nyulhatnak az ételhez. Aki csipeget vagy beszél, azt a rajvezető felállítja. A táborvezető jó étvágyat kíván. A pajtások megköszönik. Kezdődhet az étkezés.

Fegyelmezett asztal kis zászlót kap. A zászló háromszori elnyerése egy-egy piros pont az asztalnál ülő mindegyik pajtásnak.

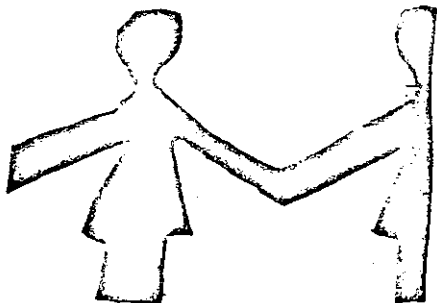
Délelőtti program: kirándulás a forráshoz. Öt kilométeres gyalogtura. Fegyelmezett gyaloglás kettes sorban. A forrásnál rövid pihenő. Lehet inni a vízből. Játék. A sor fölbomolhat, de kiabálni, a bokrok közé futni, pacskolni tilos. Sorakozó. Indulás vissza.

Ebéd rendje: ld. reggeli.

Ebéd után: fél óra séta. Csendes pihenő pizsamában. Alvás vagy olvasás kötelező.

Fél négykor sorakozó. Uzsonna. Délutáni program: fürdés rajonként a tábor medencéjében. A medence kicsi, egyszerre csak egy raj használhatja. Sipszó. Egy raj bevonul a vízbe. Fürdés tíz percig. Sipszó. Vigyázzbaállnak a vízben. Átadják a helyet a következő rajnak.

Hatkor sorakozó. A táborvezető értékeli a napot. Látogatók

jártak a táborban. Mindennel elégedettek voltak. Látszik, hogy jó gyerekek laknak itt. Ezután se hozzanak szégyent a táborra! Aki szégyent hoz a táborra, azt hazaküldik.

Vacsora rendje: ld. reggeli, ebéd. Tévénézés, diavetítés. A rajvezetők személyenként értékelik a pajtások viselkedését. Piros pont, fekete pont. Mosdás, takarodó.

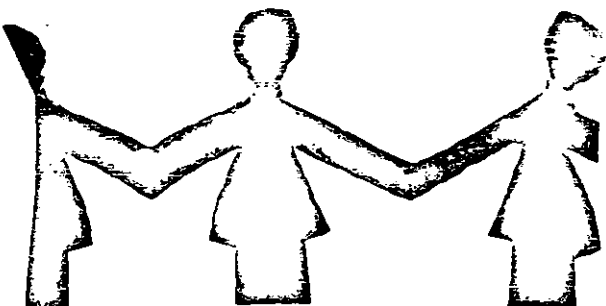
Napközis tábor

A napközis tábor a nyári gyermekintézmények legdemokratikusabb formája. Összetétele elvileg az általános iskola szociális összetételét tükrözi. De mert a pingpongbajnokok, matekzsenik, vöröskeresztes aktívák a nyár egy részét más táborokban töltik, többnyire a legnehezebben kezelhető kölykök boldogítják egész nyáron a napközis nevelőket. Szép, nemes feladat kipróbálni rajtuk az egyetemen szerzett vadonaturj nevelési elméleteket.

Próbáltam igazságot tenni a gyerekek között. Lehet, hogy ez alapállásnak is rossz volt, de azt szerettem volna elérni vele, hogy a gyerekekben tudatosuljon, ha egy csomó ember egymás között él, bizonyos erkölcsi és egyéb normákat illik betartani.

Döci például mindig ostorral akart játszani. Az volt a mániája, hogy drótot kötözött különböző dorongokra, és hajkurászta vele a kislányokat. Lovacskázni szeretett volna.

Alacsony intelligenciájú, kopasz kisfiú, valami átfogó tetvetlenítés során letarolták a köjállosok. Állami gondozott, nevelőszülőkkel él, fuvaros vagy szódáskocsis lehet a nevelőapja. Lelkiismeretes pedagógus az ilyen gyerekekkel az átlagosnál türelmesebben bánik. Megmagyarázza neki, mi a különbség a szódáslovak és a szeliden babázó kislányok között. Ha a többi gyerek nem verekszik vagy nem rohángál a tetőn, azt is elmondja, lovacskát másként is lehet játszani, nemcsak úgy, hogy én vagyok a kocsis, te a ló, aztán csihipuhi. Próbálja egyszer a lovacska helyébe képzelni magát. Aztán kíváncsian várja, beveszi-e az agya az intelmeket.

Nem vette be. Két óra múlva újra sivalkodtak a kislányok, ekkor letétem vele az ostort. Másnap délelőtt elkoboztam, majd ebéd után az ujjab ostort kettétörtem, és megígértem, a következőt rajta töröm el. Döci szeméből eltűnt a rokonszenv, amit eddig büszkén fedeztem föl benne. Sunyi képpel kezdett bujkálni előlem, de nem csinált több ostort.

Pár nap múlva kirándultunk a százesztendős tölgyfához. A több fantáziával rendelkező gyerekek husángokat törtek, azt játszották, ők most vándor utazók, és az őserdőben keresik a fejvadászok földjét.

Meglátta ezt Döci, messziről csérogni kezdett:

- Tantó bácsi, tantó bácsi, botoznak!

- De nem verekszenek! - próbáltam csitítani.

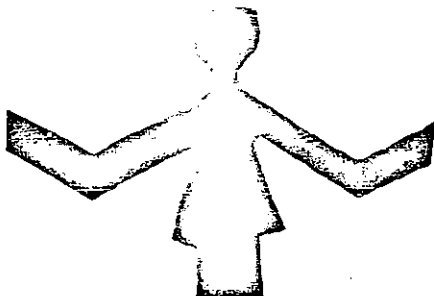
- Nem igazság! Ha nekik szabad, akkor nekem is! - sipította elkeseredetten, és vonszolni kezdett egy letört ágat.

Szóltam a "vándoroknak", dobják el a botot.

- Miért? - kérdezte a legokosabb, aki a táborban is folyton olvasott. - Nem bántunk vele senkit.

Ők csakugyan nem bántottak senkit. Kétkedve figyeltem, amint rajomon eluralkodik a liberalizmus szelleme. Mindenki botot tört magának, de úgy látszik, éretlenek voltak még ekkora önállóságra. Öt perc sem telt belé, az egyik kisfiúnak már vérzett is a keze, mert vívni kezdtek a botokkal. A helyzet odáig fajult, hogy már csak erős kézzel lehetett rendet teremteni. Az emelt hangú boteldobáltatásnak minden husáng áldozatul esett. Azok is, amelyeket jóindulatu tulajdonosaik végig békés vándorlásra használtak. Rajunk kéthetes történelmében megint elvesztettem egy csatát.

Elfogult voltam. Az értelmes, becsületes kölyköket szerettem, akik nem taposták egymást uzsonnaosztáskor, átadták másnak a pingpongütőt, ha lejátszották a meccsüket. Ellenszenvet éreztem azokkal szemben, akik folyton csépeltek a kisebbeket, és árulkodtak a nagyobbakra. Van-e így alapom igazságosan eldönteni, ki játsszon a Csacsi Csabi kártyával, az a kölyök-e, aki ugyan

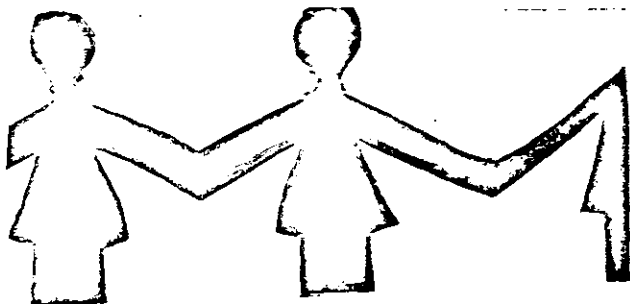
előbb kérte, de tegnap is szétszórta a bokor alatt, vagy az, aki megtalálta, és kérés nélkül összeszedte. Ha a tanár bácsi el nem dönti, eldönti az ököljog. Karkicsavarással, rugásra lendülő lábbal. A tanár bácsi pedig eltűnődik: tekintélyének mennyi része származik abból, hogy bár kimondatlanul és használatlanul, de mégis nyilvánvalóan keményebb ököllel rendelkezik a torzsalakodók mindegyikénél.

Imádtak háborusát játszani. Bámulatos fantáziával imitálták az ölés aktusát, azt a mozdulatot, amellyel a másik ember hasában megforgatják a szuronyt. Viszolyogva néztük, de nem sikerült megmagyarázni nekik, hogy a háborút nemcsak a szuronyt forgatók, hanem a felmetszett hasuak szempontjából is nézni kell.

Harci kedvüket lecsillapítandó, kimentünk számháboruzni. Ez a játék, bár egetverő ricsajjal fogtak hozzá, csalódást hozott. A minimum, amit a számháborunál joggal elvárna az ember a hadviselő felektől, hogy ismerjék a számokat. Ezt a mi táborunkban nem mindegyik harcos mondhatta el magáról. Kihagyni mégsem lehetett senkit, mert a kimaradók mérgükben elszökdöstek volna az erdőbe.

Az csak a kisebbik baj volt, hogy a számokat nem ismerők fegyvertelen katonákként indultak a csatába. Több galiba származott abból, hogy az sem tűnt fel nekik, ha a saját számukat leolvasták. Ez felingerelte az ellenség harcképesebb részét. Az első sebesültnek mindjárt a vére is kicsordult, mert nem akarta levenni a számát, mire a feldühödött előrs beletaposta a galyak közé. A szabályokat csak véres verítékkal lehetett betarttatni velük. A védők először elásták a zászlót az avarba, és részrehajlással vádoltak, amikor közöltük, hogy ez szabályellenes. A támadókat a fő vagány vezette. Partizánfilmekből ellesett pózban dirigálta társait. Csak sokáig azt hitte, az nyeri a csatát, akinek minél több harcosa marad épségben, ezért nagy ivben elkerülte a védők állásait.

Amikor végre megütköztek, a védők bebujtak egy erdei illem-

helyre, magukra riglizték az ajtót, és nem voltak hajlandók kijönni. Ha közbe nem avatkozunk, uzsonnáig tartott volna az állóháboru.

Megszámlálhatatlan ötlet segítette őket a tisztátalan játéokban. Külön kellett mindegyikkel veszekedni, hogy nem szabad a számot fordítva viselni, zsebre dugni, egy ember csak egy számot viselhet. A makacskodó "halottakat" is erőszakkal kellett kirángatni a küzdelemből.

Lacika papája a Nagyfában volt éppen, a kisfiu is buta és végtelenül erőszakos. De sajnáltuk is, mert beilleszkedni nem tudásának folyamata a szemünk előtt vált egyre véglegesebbé. Az emberi együttélés normáiból otthon semmit sem kapott, s amikor ezeket a normákat a többi gyerek vagy a nevelők próbálták elültetni benne, személye elleni agresszióknak érezte.

Lacika egyszer nyolc hamis aranylánccal jelent meg. A bátyja lőtte őket a vásárban. Két-három forintért eladogatta őket a gyerekeknek. A legsárgábbat ingyen odaadta a legerősebb fiúnak, de megígértette vele, hogy megvédi, ha bárki meg akarja verni. Ezután odament régi ellenségéhez, egy sárga inges, békés kisfiuhoz, és belekötött. Az egy idő után kijött a béketűrésből, és kezdte visszaadni a pofonokat. Lacika erre elrohant a nagy fiuhoz, és követelte, verje meg a sárgaingest. A protektor kijelentette, megvédi, ha bántják, de kötözködni nem segít. Így került hozzám árulkodni Lacika. Amikor én sem adtam neki igazat, kiköppött, és közölte, hogy ekkora aranyláncért az ő utcájukban olyan pártfogót talál, aki mindenkit megver: a nagy fiut is, meg engem is.

Lacika nem tudott sakkozni, ezért a többiek nem is sakkoztak vele. Folyton sakkozni akart, ezért szóltam az egyik értelmesebb kölyöknek, hogy tanítgassa a lépésekre. Lacika azonban nem figyelt, folyton ütni szeretett volna. Cikkcakkban a bátyjával, félkörben a lóval, hétmérföldeset a gyaloggal.

- Így nem lehet - mondtuk neki.

- Miért nem? - kérdezte.

- Mert szabályok vannak, és csak azok szerint lehet ütni.

Egy darabig ment ez így, végül Lacika fellekte a sakktáblát és tehetetlen sirásra fakadt.

- A szabályok is csak azért vannak - hüppögte -, hogy én ne üthessek!

Két hét alatt megdöbbenő társadalmi mélységeket láttunk újratermelődni Döciben, Lacikában. Indulnak gyerekek olyan genetikusan és szociális örökséggel, hogy a rend - az értelmes rend is - csak hátrányt jelent számukra. Utólag azt sem döntheti el senki, lustaság volt-e, vagy realitásérzék, hogy ennyi kísérlet után lemondunk róluk.

A másik véglet is ismerősnek tűnhet. De Lacikáékkal a hátunk mögött tartunk-e ott, hogy Andrea családi életének idillbe hajló rendezettségén ironizálhatnánk? Andrea volt a tábor gyöngye. Neki saját lakáskulcsa volt, némi zsebpénze, mindennap tisztán engedték el hazulról. A matracot leporolva hozta vissza, az asztalt letörölte maga után, nem hizelgett, nem árulkodott. Kérdeztem egyszer Andreát, együtt élnek-e a szülei.

- Igen - felelte.

- Nem isznak? - érdeklődtem tovább.

- De igen. - Meghökkenstem.

- Mit isznak?

- Sört.

- Anyukád is iszik? - kérdeztem egyre lehangoltabban.

- Ő is - bólogatott Andrea.

- És hol isznak, otthon vagy a kocsmában?

- Otthon. Vacsora után anyukám mindig kivesz egy üveg sört a hűtőből. Felét kitölti apukámnak, felét magának, és megisszák.

MOLDO

nyezet

Valószínűleg nem vitatható, hogy Moldova György legnépszerűbb íróink egyike. Nemrégiben Szegeden tartott író-olvasó találkozóját csak néhány, kézzel írott plakát hirdette, de a nagyobb hirverés hiánya ellenére is jóval több, mint háromszáz ember szorongott a kis előadóteremben, sokan ki is szorultak. A jó kétórás, oldott hangulatú est után rövid beszélgetésre kértük Moldova Györgyöt.

- Ha elkisérnek éjszakai műszakra a Kendergyárba, szívesen.
- Valamelyik készülő irásához gyűjt anyagot?

- Pontosan. Keserü Jánosné könnyűipari miniszter kérésére próbálok a textiliparról írni egy szociográfiát, hasonló felépítésűt, mint a "Vasutas-könyv". Jártam már a jelentősebb gyárakban - Goldberger -, három hónapja csinálom. Sajátos módszerem van, nem tudok íróasztal mellett írni. Az emberek között kell élnem, velük kell dolgoznom, hogy átérezzem a gondjaikat, megértsem a munka nehézségeit, s hogy igazán őszinték legyenek hozzám. Megtanultam már a különféle szövő- és fonógépek kezelését, a szakkifejezéseket, munkamozdulatokat. Mindenhez nem lenne energiám, ha nem érdekelné, amit csinállok. Azok közé a szerencsés emberek közé tartozom, akiket minden - vagy majdnem minden - érdekel. Most például kíváncsi vagyok, hogy az idős Kovács néni az otthoni műszak után hogy fog dolgozni, milyenek lesznek a mozdulatai, mennyi kedvvel fogja a munkáját végezni.

- Az Akit a mozdony füstje megcsapott ... igen népszerű. Hogyan érzékelté ezt, milyen hangok jutottak el önhöz az olvasóktól?

- A könyv 1977. áprilisában jelent meg, de szerintem augusztusig a nagy többség csak az első mondatát olvasta el, ti. azt, hogy "Az 1970-es évekre a vasutnál csak a hülyék maradtak - és a megszállottak." - egy vasuti vezető. A legenyhébb hangú levelek abból az időből így kezdődtek: Te szemét! De ez szerencsére elmúlt, továbbolvasták és megértették, hogy mit akartam a

ABCDEFGHIJK

regényemmel. Elismerésként kaptam egy "diplomát", valamint egy életem végéig szóló elsőosztályú szabadjegyet a magyarországi vonatokra. Mindig a vasut jelentette számomra a "nagy szerelmet", a könyvet igazán nem az elismerés kedvéért irtam. Láttam, hogy ez napjaink egyik égető kérdése, szükség van ilyen jellegű munkára. - hát megcsináltam. Ugy éreztem, sikerült bemutatnom a vasutat a maga zord valójában, szépitések és a hibák takargatása nélkül.

- Szerintünk népszerűsége elsősorban novelláiban, szatíráiban, riportjaiban rejlik. Könyvei igen magas példányszámúak, némely kötetén gyakran száz forintot is keresnek a zugárosok. Melyik műfajt érzi "kedvencének", mit ír a legszívesebben?

- Lehet, hogy furcsán hangzik, de regényt. 1955-ben jelent meg az első írásom, azóta mindig regényt szeretnék írni, csak persze ez nem lehet állandóan. Amikor úgy gondolom, vannak jó témáim, akkor regényt írok. Szerintem a legsikerültebb munkáim a Szent Imre induló és a Negyven prédikátor. Drámát is irtam már a Színvészeti Főiskola dramaturgia-szakán, diplomaként. Akkor olyan idők jártak, hogy a témaválasztásom nem volt a legszerencsésebb, nem is kaptam diplomát, azóta sincs. A többi műfaj egyformán kedves; mindig azt szeretem a legjobban, amit éppen írok. Ha készen van egy regény vagy egy novella, akkor utána már nem nagyon olvasgatom.

Hogy népszerűnek tartanak? Erről egy kis történetet mesélnék el. Egy barátommal egyszer beültünk a presszóba beszélgetni, megkért, dedikáljam neki az egyik könyvemmet. A pincér megnézte, mit írok, utána szó nélkül elvitte az asztalunkról a kávé és hozott egy ujat. Nem a vajtfüléknek írok, hanem a másfél-kétmilliós olvasótábornak; nem a hivatásból, hanem a szórakozásból olvasóknak. Azt hiszem, hogy ezernyi fontos téma van: ilyen a vasut, a Tisztelet Komlónak, az Őrség panasza és még sorolhatnám. A tulságosan divatos dolgokat nem szeretem, azokat meghagyom másoknak. A nagy szegedi árvizkor elmentem megnézni a men-

LMNOPQRST

kilencvenötös

tést, egyszer csak feltűnt egy helikopter. Nagyon megörültem: rájöttem, hogy így könnyebb átcsoportosítani az embereket, hordani a homokzsákokat. És mi történt? Kiszállt a gépből kilenc író! Ezek után persze elment a kedvem az egésztől. Egyébként úgy vettem észre, hogy - enyhe kifejezéssel - nem szívesen mennek riportutakra fiatal íróink. A Kortársnak több évtizedig volt egy olyan lehetősége, hogy támogasson riportutakat, szociográfiák megírását. Egyetlen jelentkező sem akadt, így aztán elvették ezt az alapot a folyóirattól. Pedig fontos kérdések tényleg vannak, csak meg kell értük dolgozni, szociográfiát nem lehet szobában írni, ahhoz részletesen meg kell ismerni a tárgyat.

- Nem gondolja, hogy valami kimaradt korábbi munkáiból?

Mik a tervei a textiles-könyv után?

- Azokra a helyekre, ahol a könyveim fogalmazódtak, gyakran visszajárok. Mindig találok új arcokat, új emberekkel ismerkedem meg, sokuknak helye lenne a könyveimben, de nem szeretek változtatni. A továbbiakban? Sokat gondolkoztam azon, hogy a vendéglátóiparról kellene írnom. Azt hiszem azonban, nem tudnám megtalálni a kapcsolatot a vendéglátóipari dolgozókkal. Ne tekintsék sértésnek, de a vasut és a textilgyárak világa után nem nagyon tudnám magamat elképzelni egy riportköruton a magyar szállodákban. Valahogy az egészen más világ, mint amiben élek és élni szeretnék, és úgy gondolom, nem lesz semmi az egészsből. Mint már az előbb említettem, minden vágyam az, hogy regényt írjak. Nem tudom, milyen témáról, mit fogok írni, de azt hiszem, regényt.

- Néhány novellájának nemrég rádióadaptációja is elhangzott. A film, a televízió nem csábítja? Nem gondolja, hogy ezekkel az eszközökkel nagyobb hatást tudna elérni?

- Nem hiszem, hogy a közeljövőben valamelyik művemet fel dolgozza a televízió. Nagyon sok sérelem ért már a TV részéről, nem hiszem, hogy valamikor még be fogok menni a TV épületébe. Különbösen sem szeretem azokat az írókat, akik egy medvéről több

UVWXYZ abc

bőrt akarnak lehuzni /ez sikerülni is szokott nekik/. Bizonyára értik, mire gondolok. Egy fiatal író ír öt-hat novellát és abból él évekig: folyóirat, kötet, rádiójáték, tévé-változat, film, dráma. Ezt nem tudnám csinálni. Maradjanak csak a műveim úgy, ahogy leírtam őket; nem szeretem a változtatásokat sem.

- Ugy hallottuk, nem szereti az egyetemistákat. Ennek is valami bántódás az oka?

- Az egyetemistákkal nincsen különösebb bajom: elsősorban az értelmiségünkkel. Az országot nem ők tartják, az alapokat lejjebb kell keresni. Ez még nagyon sokáig így lesz, és így is van jól. De az egyetemistákkal kapcsolatban is akadt már negatív élményem. Egyszer egy pesti egyetem klubjában tartottam előadást. A fiatalok mindenáron sarokba akartak szorítani, olyan kérdéseket tettek föl, amelyek igen kényes területek felé vezettek volna, olyan szavakat akartak hallani tőlem, amelyek kompromittálnak. Ebbe nem mentem bele, világosan értésükre is adtam, de ők csak folytatták ... hát ilyen is volt.

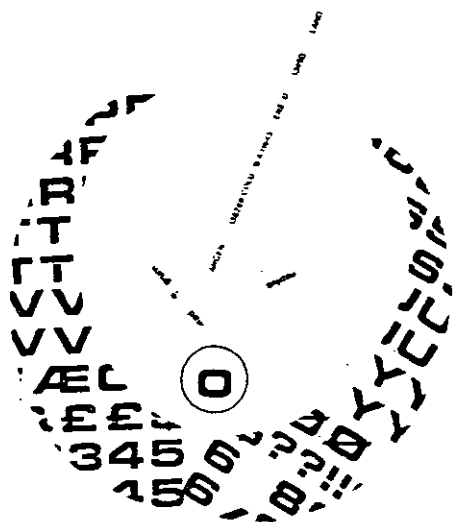
- Mit gondol, sikerült felzavarnia írásaival az "állóvizet" is? Történtek-e változások egy-egy könyve után?

- Nem. Valami esetleg változik, de ezt nem tartom jelentősnek. Szerintem ezek a könyvek nem válthatják meg az országot, itt másra van szükség. A kisebb változások bekövetkeznének könyv nélkül is. Nagyobbak ...?

- Egy utolsó kérdés: termékeny írónak tartja magát?

- Huszonhárom év alatt megjelent könyveim 106 centiméter helyet foglalnak el a könyvespolcomon. Erről ennyit.

- Köszönjük a beszélgetést.

Szerény bevezetés
Sinkó Emma
Honfoglalás előtt
C. naplójának kezdése
- kitérő

kilencvenöt

vé vált tehát a szarajevói és drvari napló egy része s követhetővé emigrációjuk utja a negyvenes évek elejének Jugoszláviájában. A feleségével Moszkvát, majd a "mi Párizsunkat" is elhagyni kényszerülő Sinkó háborus naplója ott kezdődik, ahol az Egy regény regénye befejeződik - mindkét rögzített színhely Párizs, ám a kötetet végző és a naplót kezdő két bejegyzés között három viszontagságos hónap telt el. A napló az emigráció új állomásán, Zágrábban indul, de az 1939/42-es évek bolyongásait, szarajevói, drvari és spliti élmények eseményeit már Boszniából keltezi a szerző. A Honfoglalás előtt az anyag jellegét illetően is a /kidolgozott/ Egy regény regényé-vel mutat rokonságot, amit a krónikás hajlandóságból fakadó dokumentarista módszer nyilvánvalóvá, Sinkónak Bosnyáktól említett végrendelete pedig bizonyossá tesz. /Bár a naplófüzérnek ez a nyersanyag-volta nem magyarázza a közlés részlegességét/. Az események direkt vagy kommentált rögzítései a feldolgozás elmaradtával tehát eredeti állapotukban kerülnek az olvasó kezébe, forrásul szolgálva az események sinkói megítéléséhez, egy értelmiségi ut történetéhez.

"Nincs másom, csak a történetem. Birtokba akarom venni; hogy az enyém legyen, hogy egészen a sajátomná tegyem, el kell, legalábbis magamnak, mondanom." E saját történet a Honfoglalás előtt-ben hármasszakaszosságot mutat, miután Bosnyák István a szöveg felosztását az időbeliség és a szövegek különböző jellege alapján végezte. Így a két fő érzelmi vonulat, amely az elemeket összeköti - a Sonja-idill és Sinkónak felesége oldalán érzett biztonságtudata -, tapinthatóbbá válik. Az igazi lirai napló a bejegyzések élmény-diktálta sűrűségével: a szilveszterkor induló Sonja-kapcsolat megörökítése. A "kiirt titok" felszabadító hatása itt a legerősebb. "És egyszerre éreztem, hogy Sonja nem Sonja, hanem mind az, amit sose öleltem és sose fogok megölelni és sose fogok látni. Mert hogy értsem meg különben, hogy soha még több örömmel, több szívvel nem szerettem Micit, mint épp ezekben a napokban? Ha Sonja csak helyettesít, azt a 18 éves

Miért születik meg egy napló, a személyiség belső mozgásainak szeizmogramja? A világrasegítő erők között bizonyára ott munkál a pontosság kedvtelése, de a titoktól való szabadsulás vágya is, az elsuttogás egyszeriségének szükséglete. Az utitárs naplóból - ha fönymarad - nemcsak szerzőjének krónikás hajlandóságára, a megírás alkati kényszerére derül fény, hanem a közlés vágyára, a töprengésekre, magányoldó szándékára is. S hogy Sinkó Ervin háborus naplóját közelebből szemügyre vegyük: az életut szenvedélyes dokumentálása mellett föltűnő az eseményrögző etikus felelősségérzete is, amely látásmódját meghatározza. A napló Sinkó Ervin és Rothbart Irma, az Optimisták-beli Zinner Erzsébet történelmi-földrajzi számkivettségének utolsó szakaszából örökít meg három esztendőt, a kéziratként velük utazó Sinkó-mű viszontagságaival együtt. A tétlenségre és létbizonytalanságra kárhoztatott gondolkodónak személyes kísérelője: feljegyzésekkel teli füzete is orvosságot ad helyzetének elviselésében, ám a bejegyzések mégsem illuzórikus pótcselekvések eredményei. Pusztán észleletrögzítéseit éppugy kísérelésekhez vezető belső erők irányítják, mint a fűtött monológokat. És ahogy az életmű egésze, e nem "irodalomnak" szánt dokumentum is magán viseli Sinkó alkati liraiságának jegyeit: valló személyességét és dinamizmusát, közösségvállalását, azzal az etikus felelősséggel együtt, amely forrásul adja a Honfoglalás előtt naplójegyzeteit a korszakhoz, mindenekelőtt azonban Sinkóhoz magához. A napló vizsgálendő anyagul kell hogy szolgáljon annak az individuális moralitásnak az értelmezéséhez is, amely a tizenkilences baloldali értelmiség krisztianus - Sinkó által reprezentált - típusát jellemezte.

A Honfoglalás előtt egy 1969-es nagy szerb-horváth nyelvű válogatás, majd a "fenomenológus-Sinkót" bemutató, Bretter György gondozta Kritérium-kötet, a Don Quijote utjai /1975/ után Sinkó Ervin harmadik posztumusz kötete. Végre hozzáférhető-

Micit helyettesíti, akit csak fényképről ismerek, s aki nem az én karomban lett asszonnyá...". A feleség első házasságára gondolva /Zinner Erzsinek Stein Sanyival - Komját Aladárral kötött házasságának történetét az Optimistákból ismerjük/ Sinkóban az időbeli és érzelmi elsőség mindent elsőprő vágyát támasztja föl a Sonja-impulzus. A keserű nosztalgia öntudatlanul is ennek az erőziónak az irányába löki Sinkót, aki Sonjának elmentmondásos és esetleges társulása által emberi viszonyainak gyökeres revíziójára kényszerül. A napló bejegyzéseiből kiolvasható, ahogy az önigazolás és önvád - bizonykodás és fikció - kiutkeresése a fölülvizsgálat végeérhetetlen analizisében hogyan vezet ahhoz a sajátos állapothoz, amely a hagyományos levél - és naplóirodalomban általában joggal nevezhető póznak, nosztalgikus gyökerű szenvelgésnek. Ám ha az egyetlen helyes mérték szerint a kiindulási pont kor és alkat pressziója, amely alatt a dilemma kiméletlen önelemzéssé sulyosodik, nyilvánvalóvá lesz, hogy mindez nem egyéb a föltétlen, Sinkó számára önmaga által hitelesített őszinteségnél. Nem a - nála is működő-örökös önmegfigyelés motivumáról van tehát szó, arról a jelenésgről, amelyet a Visegrádi utca fölötti elégedetlenségében az Optimisták-beli Sarkadit jellemezve nehezményezett.

A Sonját idéző monológok sem fejthetők meg pusztán a félelemmel, vagy a versekben is lecsapódó ifjúkor-nosztalgiákkal. A főök a szexus: "Az ember nem érzi a saját tagjait, ha nem fájnak - vagy ha nem simogatja idegen kéz, idegen test érintése. Egyedül az ember nem lehet szép, és még csak embertelen se lehet." Nem a "csak másban moshatód meg arcodat" gondolata ez, hanem a biológiai tény kifejeződése, amely a világégés "ősi izzásában" tör a felszínre. A Sonja-kapcsolat Sinkó számára tébo-lyok közötti életének felfokozott szenzációját hozta /amint erre naplónk nyomán Utasi Csaba is rámutat/ - élmény volt, nevezük esszenciának vagy akár kényszerű pótléknak. Feszültséget teremtett, amelyet Sinkó lételemének érzett, s az erotikus Son-

ja-motivum nem a magánfátum angyalát jelenti - "idill, melynek neve Sonja", a naplóíróval magánéletét átértékeltető körülmény, a mögöttes történelem súlyosbitásával.

Az első rész napló-voltát illetően az olvasónak nem lehetnek kétségei: az önelemzések, szubjektív megnyilatkozások kollektív érvényű öszinteséget, etikus magavállalást bizonyítanak. E szubjektív napló után ott áll a második elem, a krónikás napló, amely a Sonja-korszak szövegeit egy féléves késéssel követi. Ezek a följegyzések a német, olasz és usztasa fasizmus testközelségbe kerülésének idején íródtak, a veszélyérzet és az ott-hontalanság tudata diktálta őket, az állandóan kísértő tragédia, hogy "egész eddigi életem eredménye minden pillanatban megsemmisülhet". Közben formálódott a Tizennégy nap szövege /amelynek témáját, a Sallai-Fürst pert a dráma ötlete után Sinkó regényként folytatta Kun Béla tanácsára/ és bár a háborus Boszniában Werfel, Krleža gondolata, az Optimisták kiadása föl sem merülhetett, a közlés vágya - hanggá válni a hangzavarban - változatlan erejű. Erősödő krónikás tónussal elevenednek meg Drvar háborus hétköznapjai, a szitott nemzeti ellenségeskedések, kegyetlenkedések, a vendetta, amely "végzetes hatalomként lebeg a fejek fölött, melyek nem tudnak örülni a mai diadalnak, a bizonytalan holnaptól való rettegés miatt."

Az első részben a bejegyzések láthatólag az előzőek újraolvasásával, átgondolásával íródtak, szubjektív naplót eredményezve. /"Nem érdemes semmit sem elolvasni, amit nem magának írt az ember. Hogy ez korlátolt individualizmus? Fesztelen elmefuttatás, a teljes szubjektivitás jegyében."/ A második részben viszont, Sonja hiányával is magyarázhatóan a tényleges történelem közelebről kerül Sinkó tolla alá: a bejegyzések sora krónikás napló lesz. A "céltalan halálok poklá"-nak rögzítését az idill lejárta nem változtatja egyszeriben krónikává, a tétlenség írásigénye csak kísérő: "Azt hittem, hogy soha többé nem fogok naplót írni. S alighanem csak azért került rá a sor ismét, mert

mást nem tudok írni." Krónikás emlékezéssé csak a harmadik rész alakul, amelynek mozgatója a Drvaron hagyott feleség iránti aggodalom, amely kistanjei, šibeniki, spliti utjain kíséri Sinkót. Spliti kórházélményeinek rögzítése, a reflexiók, portrék sora emlékezésszerűen kerülnek papírra, már ismét felesége, a "doktornő" mellett, Drvaron, ahol 1941 augusztusában először mondták ki a néphatalmat Jugoszláviában. Nem lehet vitás, hogy amint az I. és II. részt formailag a naplójelleg fogja össze, úgy a II. és III. egységet a krónikás jelleg köti egybe. Mindezt Sinkónak már jelzett akkori érzelmi kettősége motiválja, végig jól láttatva a liraiság megvalósult lehetőségeit. Ugy tűnik tehát, hogy a napló "föltérképezéséhez" és értelmezéséhez főlöszleg az Utószó /A vallomásos ember háborus naplója/ közvetlen illetve közvetett vallomásosság-fogalmának bevezetése, részben mert a fejezetek mindegyikének megvan a maga külön sajátossága, részben pedig mert a vallomászerűség minden naplónak lényegi jegyei közé tartozik. Az utóbbi vonás a krónikaszerű feljegyzésekben is szükségképpen van jelen, az írói alkatból adódóan - a pusztán személyes vagy filozófikus megállapítások tehát szerves részei a szövegnek.

A könyvben Sinkó naplója Bosnyák István értelmező-értékelő, intuitív frissességű tanulmányával gazdagodva kerül az olvasó elé, megfelelő jegyzetanyaggal kísérlen. Az Utószót olvasva tanui lehetünk egy, a Sinkó-életműben való otthonosság birtokában tett motivum- és személyiségvizsgálatnak, amely Sinkó állásfoglalásainak árnyalt elemzésében folytatódik. Mégis hadd kapcsolódjon az Utószó bizonyos pontjaihoz néhány, részben már jelzett észrevétel. Mindenekelőtt egy hangsúlybeli eltolódást érintő: Sinkó alkotói egyéniségének kétségkívül szilárd egysége óv az elképzeléstől, hogy a naplóírás maga feltétele lett volna a személyiség integráns megőrzésének. Sokkal inkább a tragédiák között élő ember, a mindenre figyelő etikus törekvéséről van szó, kevésbé kényszerről, mint inkább vágyról, a "nyomot hagyni" sürgetéséről - a tényrögzítés, a legalább utólagos kapcsolatte-

remtés magasrendű igényéről. S amint fogalmilag nem közömbös a közvetlen-közvetett vallomásosság használata a három eltérő jellem-szövegrész értelmezésekor, fel kell figyelnünk a Sinkó-tanulmány írója által már régebben használt etikus fantázia-fogalom problematikus voltára is.

Sinkó dokumentarizmusát indokoltan hangsúlyozza Bosnyák, azzal a kötelelességérzettel együtt, amely az Optimistákat, az "absztrakt individuum arckereső lázadását" /Bretter/ hozta létre annak idején, majd pedig a mű önálló létének regisztrálását is vezette. Joggal hívja föl a figyelmet az önkontroll működésének állandóságára is, amikor a napló konspiratív jellegére utal, ám kérdésesnek tűnik annak a módszernek az eredménye, amely Sinkó történelemszemléletét kívánja rekonstruálni a Honfoglalás előtt korszakára nézve. Mert a reflexiókban, kommentárokból sokkal inkább az eseményekhez, a szereplőkhöz való személyes viszonyulás kísérelhető nyomon, mintsem lehetséges volna belőlük adott rendszer fogalmi tisztázottságu fölépítése.

A jegyzetapparátusból, amely jól világítja meg Jugoszlávia akkori történetének összefüggéseit, hiányzik a naplószöveg valamennyi nem magyar nyelvű kifejezésének pontos fordítása, s ez a hiány nehezíti a tájékozódást. A szövegek közlés részlegessége is zavarja a napló elmélyültebb olvasóját. Hiszen ha a háborús pusztításoktól - aminek igencsak ki volt téve - ment maradt a Sinkó-életmű, elvileg joggal volna elvárható a teljes közlés - a szöveg kérdéses helyeit, az elhagyott részek terjedelmét azonban jelezni kellett volna, a szövegben. /Természetesen korai kritikai kiadásra gondolni - lehetőségességét az életmű egyszeri kiadása terjedelmi okokból is kérdésessé teszi./ A szöveg így a konstruálás, az önmagából-önmagával magyarázás veszélyével fenyegeti használóinak értékelését, épp mert a napló csak szerzőjére nézve elsődleges forrás. A minden oldalról való megvilágítás munkáját majd a teljes kiadásnak kell egyszer elvégeznie, hiszen Sinkó tekintélyes hagyatékában csak így volna

biztonságossá tehető az összefüggéseket fölismerő tájékozódás. A "teljes kép" kialakításának érdekében talán érdemes volna /a jelen kiadásból kimaradt részletekkel együtt/ az időrendet térbelileg is kiegészítendő: a naplóbeli Mici, Rothbart Irma drvari naplójának hozzáférhetővé tétele.

Sinkó az általa megélt veszélyhelyzetek sorát, benső viszontagságait és a körülötte becsapódó tragédiák tömegét így sommázza: mindez "elviselhetetlen volna, ha nem volna kollektív sors." Utján végigtekintve, most is "szemben a bíróval" mondja ki e sors értelmét. "Az én generációm a fejlődés naiv elképzeléseinek a sirbatételét a saját szemeivel látja. Mi marad? Maga az élet, és ez nem kevés, ha olyan is, amilyen; az élet megmarad, és a harc, illuziók nélkül való, de életről elválaszthatatlan, az élet gazdagságának tartozékát jelentő harc." Így lesz a napló Sinkó megőrzött etikájának tükre, tanuságtévő utitársa - tanuság és tanulság. Most lenne nyolcvan éves - s az összmagyar irodalom /és tegyük hozzá: a köztudat/ - keveset tud arról, hogy Sinkó teljes bonyolultságában élte és fogalmazta meg etika és forradalom viszonyát. A Honfoglalás előtt a jelenlét tudatosításának állomása, a szükséges rátalálás új lehetősége, hiszen /mint Bretter mondja/ Sinkó Ervin felfedezése "nem valami kegyeletos szánalom a kinlódó ember hagyatéka láttán: a talaj felfedezése ez, persze a szellemi talajé." /Fórum, 1977./

"Én kurvagyerek vagyok és az apám megölte az anyámat és ha az ember ezt tudja, akkor mindent tud és már egyáltalán nem gyerek".

Émile Ajar Elöttem az élet című regénye a párizsi prostituáltak véletlenül született gyermekeinek világáról hoz hírt, azokról, akiknek nincs más lehetőségük, mint környezetükből választott nyomoruságos példaképeik nyomába lépni. "Azt mondta, hogy azok mind selyemfiuk, és ő inkább meghal. De fogalmam sem volt, mi máshoz kezdhetek tízévesen." - szemléli jövőjét nevetésre ingerlő bölcsességgel Momo, a regény főhőse. Egy társadalmi jelenség szót kér az irodalomban - ez törvényszerű. Mint ahogy az is, hogy ha egy tíz év körüli gyerektől /aki arab és szép nagy szemei vannak, mint a fotókiállításokon és békeplakátokon éhező-könnyező gyerekeknek általában/, fajgyűlöletről, kábítószeresekről, Auschwitzról hallunk, emberi számitás szerint megrendülünk, s készek vagyunk mi is örökbe fogadni, mindaddig, amíg e probléma magától megoldódik, és senki sem fog születési balesetként a világra jönni.

Hatásvadász és felületes íróval állnánk tehát szemben, ha a gyermek szeme a jelen végigpásztázására szolgálna csupán, az aktualitások pusztá számbavételének igényével. Ajar fontosabb dolgokról szól, még ha társadalmi összképet igazolna is a gyermek látásmódja, némi világirodalmi reminiscenciával. "Élhet az ember szeretet nélkül, Hamil ur? Igen. - mondta és lehajtotta a fejét, mintha szégyellné magát. Erre sirva fakadtam." Ajar üzenete e tétel elfogadni nem-akarásából bontakozik ki, s a cselekmény során az olvasó egyre erősebb meggyőződésévé is válik Momo regényzáró igazsága: "az ember nem élhet anélkül, hogy valakit ne szeressen". Momo és periférián fölnevelkedett generációjának történetét a szeretet keresése /és ábrázolása/ avatja maradandóvá s emeli magasan az aktuálpolitika fölé. A szeretet,

mint soha-nem-elég, de valahol mindig jelenlévő közeg ölében tartja Momót, Rosa mamát, Katz doktort, Hamil urat, Lola "aszszonyt" és az egész "kurvagyerekbömböldét." A nyomor embertelenítő hatása pedig csakis fizikai valóságában determinálhatja Momo világát: tévhitek, ördögüzés, babona, tudatlanság egyetlen gesztusban, egyetlen pillanat alatt ellentétes előjelűvé válhatnak, az emberi jóság kifejezőiként. Amennyire természetes a nyomor megannyi változata, annyira érthetetlen a mikrokörnyezet hőseinek egyöntetű jósága. Mégsem kérhetjük számon a jellemrajz hitelét vagy a hősök ábrázolásának sokoldalúságát, amikor a miliőrajz egésze tökéletesebben jellemzi a társadalmat az erkölcs furcsa fintora miatt mégis emberséges nyomor és az álhumánista világ groteszk ellentéteiben, mint amennyire a gazdagon megrajzolt hősök sora egyáltalán képes lenne. Így nyer funkciót a "bábhősök" seregszemléje a mementóként azonosított vendégmunkások, transzversziták, zsidók, négerék, prostituáltak, megannyi hazátlan sorsában.

Az írói eszköztár hasonló kelléke a Nadine-Ramon házaspár: az elbeszélés szempontjából mint címzett nélkülözhetetlen, a megoldást illetően viszont meglehetősen ügyetlen. Momónak a családba való befogadása, a leghatasártipizálni akaró beavatkozásuk amolyan "a jó elnyerte jutalmát" lányregények megnyugtató katarzise. Miért nem von le mégsem ez a sablonos megoldás a regény értékéből? Mert érzelmi ritmusát tekintve törvényszerű, hogy a tragikus pincejelenetet feloldás kövesse, optimista jövőprognózis nélkül. Momo annyira lenyűgöz szuggesztív elbeszélésével, hogy Ajart már el is felejtjük elválasztani tőle, egy kisfiúnak pedig ki róná fel, hogy szinte egyszuszra előadott történetébe a tulzott idill: az anyjuk nyakába röpdülő szőke gyerekek néhány fals hangot is belopnak.

Momo szeretetének változó alanyai között /Arthur, a kutya, a bohócok, a sosem látott anya/ Rosa mama az egyetlen, akinek valóban szüksége van az ő szeretetére. Magától értetődő termé-

szetességgel mutatja be Momo az átváltozást: a kurvagyerekeket zsaruktól, gyámhatóságtól, éhenhalástól védő Rosa mama védte- len, halállal küszködő öregasszonyként marad rá. Rosa mama egy- re élesebben elkülönülő kétféle tudatállapotában Ajar paradox helyzetet teremt: tiszta óráiban sokkal inkább megdöbbenő /fé- lelmeivel, Momo által elbeszélt szokásaival/, mint amikor "szel- lemes tompultságában" kimázoltan emlékezik. Valójában ő az egyet- len hős, akiről Momo nemcsak a legjellemzőbbeket, de mindent kö- zölni akar. Teljes, ajari jellemzése Momo létével, neveltjének emberségében teljesedik ki, s Rosa mama és Momo egymás mellé állításában Ajar a generációs kérdéstről is vall: "Soha nem sze- rettem jobban, mert ronda volt és öreg és nemsokára emberi mi- volta sem lesz."

A Momo neve helyett használt, kritikusok alkotta műszó, a "momoizmus" fellengzősége ellenére is lényegét fejez ki: nem Momo létezik, hanem a komplex momóság. Tul egy koravén, éles- eszü és tágranyilt szemű gyerek típusán, Momo egyénisége oly sokféle elemből áll, hogy minőségük folytán egyértelművé teszik: a hős nem is létezhet. Ajar könyve ezért kizárólag formai szem- pontból sorolható azokhoz a regényekhez, amelyekkel a gyerekfő- hős miatt szeretik rokonítani - Momo bonyolultabb jelenség, mint egy Gulliver vagy egy Candide. Momo Hamil ur bölcsessége, Katz doktor önfeláldozó élete, Rosa mama "spenótos" óráiban újraélt fiatalsága, a fehér bohóc egyszemélyben - minden hang, minden fölragyogó szín, a bábok, letargiába süllyedt vágyaik, cicó- más szépségyszomjuk - be nem vallott kételyeink és megtagadott álmaink. Momo csak annyiban köthető egy emberhez, amennyiben ő, a gyermek - kiválasztott, és a megpróbáltatásokban igaz látás- és magatartásmódot megtestesítő mohóság, humánus. Ahogy Rosa ma- máról Momo léte vall a legtöbbet, úgy Momóról az a mód, amint környezetét jellemzi: a számára fontos tények kiválasztásával. "Vékony volt és abból, ahogyan ment, látszott, hogy csomagokkal is naponta többször is fel tudna futni a hatodik emeletre." -

igly fordul Nadine leírása akaratlan önjellemzésé.

A kérdésre, hogyan találhatták Momót egy öregasszony osz-
lásnak indult hullája mellett, szigorú kronológiával elmondott
élettörténete adja a választ. Saját helyzetének exponálása
után /ami az életrajzok szokványos kezdete/, koncentrikus kö-
rökben tágítja környezetét: a "kiskrapekok", Rosa mama, a Ház,
a kerület majd a külvilág egésze, amelyekből egyre kevesebb
faktuális jelenséget ért meg. A negyed "hölgyeinek" munkája
vagy Hamil ur tragédiája az élet velejárója, de az euthanázia
megtagadása - az ember tudatos kinzása s a humánus nevében el-
követett gonoszságok számára teljességgel érthetetlenek: "Ké-
pesek erőnek erejével életben tartani, amíg csak van rajta mós-
csing, amibe belevágthatják a tűt." Ebben az utolsó körben fo-
galmazódnak meg Ajar ítéletei világunk paradox játékszabályai-
ról, a hatvanas évek Párizsába lokalizáltan. A Rosa mama állapo-
tának romlásával ténylegesen elkezdődő történet során nagysza-
básu ellentét bontakozik ki a mikro- és a makrokörnyezet kö-
zött. A hagyományos elbeszélésformán túl is felismerhető az az
írói műgond, amely pontosan szerkeszti meg erkölcsök és világok
ütközőpontjait, egyetlen találkozásban semmisítve meg jóról és
rosszról alkotott merev kategóriáinkat. Tökéletesnek hitt fo-
galmaink már kevésbé használhatók ítéletünk kifejezésére, s meg-
döbbenve észleljük, hogyan telítődnek új, Momo formálta tartal-
ommal. "Azt akarta, hogy az új parókája is vörös legyen, ez a
szín állt legjobban a sexepiljéhez. De honnan lopják neki?"

A visszájára fordított patetizmus: a Momo-nyelv - a re-
gény nagy értéke. A gyermek maga-alkotta kifejezéseiben kelti
életre környezetét: praktikus rövidítései ugyan nem felelnek
meg a nyelvhelyesség szabályainak, mégis érezzük megható igye-
kezetét, hogy pontosítsa elképzeléseinket, hogy elég szemléle-
tes legyen /hamistanuzni, elküretelni, korabelli személy, skrici,
stb/. Nyelvének bázisához - a stilust javítandó - szlengkifejezé-
sek, képzavarokkal teli szókapcsolatok járulnak: "... mert nő

9

+

i , i

volt valamikor, és ez nem mult el nyomtalanul fölötte"; "...az emberi kor végső határának jelei mutatkoztak". Ajar több olyan kifejezést teremt, amely csak Momo szájából hangzik hitelesen, aki a környezetéből fölszedett nyelvi sallangokkal fejezi ki magát. "...az eltérített kifejezések szokványértéküket /az olvasó számára/ megőrizve válnak új értékké, a közhelyek kegyetlenül lelepleződnek és ugyanazzal az ajari csavarintással Momo-féle emberséggé gazdagodnak". - írja az utószóban Bognár Róbert. Ez az ajari csavarintás azonban nem fordul - az abszurd dialógusok módjára - önmagát hasbaszuró nyelvi játékká, hanem logikai láncot alkotva tölti ki a nyelv üressé vált formáit. "De főleg szenilitás, vagy ha jobban tetszik, agylágyulás. Nekem ugyan egyik sem tetszett, de nem állok oda vitatkozni." Bognár Róbert fordítása felfedező eredetiségű és frissességű.

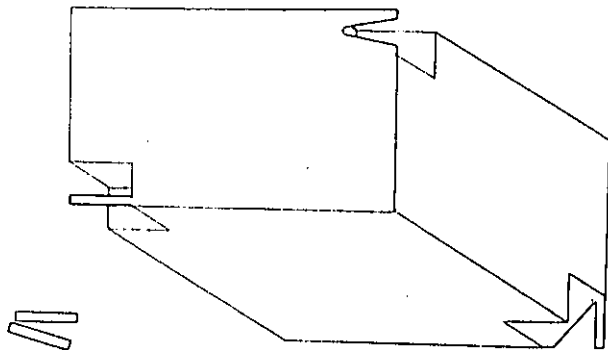
Szókincsét, kifejezésmódját épp Momo jelenség-volta miatt könnyebb elsajátítani, mint nyelvének rendszerét föltérképezni és megfejteni a titkot, amely két szóban: Hitler ur - megannyi élmény- és érzésreflexet tömörít. Amint Salinger kamasz hőseit, Holdent, úgy Momót is a tiszta liraiság jellemzi: "Előhívtam a kék bohócot, és egy darabig együtt hülyéskedtünk. Aztán előhívtam a fehér bohócot, mellém ült, és csöndesen muzsikált nekem a picli hegedűjén." Az álmodozások, a mégis gyermeki fantáziavilág ugyanakkor a legtragikusabb mélységet vetíti elénk: "A kurvagyerekeket meg az anyáikat elküldeném a nizzai luxushotellokba, ahol védve lennének az élettől...". Egy környezete legkisebb változásait is megérteni, megértetni akaró gyermek tárulkozik ki a fölfokozott ritmusu, csak fontos kitérőket megengedő elbeszélésben - a regény gördülékenységét a "megtörténtek" mellett az elgondolkodtató bemutatás adja. Az élőbeszédnek megfelelően, a történetet előbbre viszik a folytonosságot hangsúlyozó időhatározók is. Kisebb gondolati kitérőit ugyanúgy belefoglalja véget nem érőnek tűnő összetett mondataiba, mintha tartalmilag szerves része volna azoknak, és hatásszünetet sem hagyva

... % ' ' " " . +

kapcsolja hozzá /automatikusan jegyzett/ következtetéseit, ki nem hagyható információit, majd egy-egy határozószóval visszatér a történet aktuális pontjához. Nem tudja nem jelezni, hogy a cselekmény során pusztán érintett kérdésekről is határozott, kikivánczó véleménye van, s bármelyikük megválaszolásával szívesen tenne nagyobb kitérőket. Itt lepleződik le Momo, hiszen többről van szó, mint amit gyermeki érdeklődés vagy ösztönös intelligencia megmagyarázna: ő a felnőtt Ajar, s látásmódja csak azért gyermeki, mert tizéves, és nem attól, amit láttat.

Ajar elénkhelyezi paraboláját és a háttérbe vonul /még kiadója sem tudja, kit rejt az írói álnév/. Mi pedig választhatunk, társadalmi helyzetünk, világnézetünk, széplelkünk szerint, mit és mennyit veszünk fontolóra: a szeretet-himnuszt, a figyelmeztetést, a kapitalista társadalomkritikát, a Pesttől-Szegedig olvasmányt, vagy "a" Goncourt-díjjal jutalmazott művet fedezzük föl illően benne - mindez azonban Ajar hitvallását, a mű időtől-tértől független állandóját nem befolyásolja. A 19. század regényeiben otffelejttett szeretetkoncepciónak a 20. századba való átmentéséről van szó, a szeretetről, amelynek legföljebb a "hiányállapota" válhatott a művek ihletőjévé. Ezt igazolja, hogy az örök témát az ujdonságnak kijáró szenzáció veszi körül. Pedig Ajar - noha nyelvi bravurral megírt könyve egyedülálló -, nem talált föl semmi újat, csak nem várt reményt, elfelejtett lehetőséget mutatott föl az Elöttem az élet szuggesztív életigenlésével. /Európa Könyvkiadó, Budapest 1977. Modern Könyvtár 348/.

AV
ZNN

száznyolc

A magyar és török népek története három korszakban érintkezett: a honfoglalás előtt, az Árpád-korban és a XIV-XVII. századokban. Az utóbbi időszakban az oszmán-törökséggel kerülünk szoros kapcsolatba /akiket az egyszerűség kedvéért csak törököknek fogunk nevezni/. Ezt a szakaszt ismerjük a legjobban, mivel korban ez áll hozzánk a legközelebb és az érintkezés időtartama több századot ölel fel. A középkori Magyarország Zsigmond uralkodása alatt megtanulja rettegni a török nevet, a Hunyadiak pedig a magyart a törökök szemében teszik féltelmetessé. Akit csak Magyarország története érdekel ebben a korszakban, nem elégedhet meg a török magyarországi uralma kérdéseinek tisztázásával, - ehhez szükséges még a török balkáni berendezkedésének és magának a birodalom gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyainak az alapos ismerete is. Csak így alakítható ki a valóság-hű korszakkép.

Ez a könyv éppen ezt az igényt elégíti ki: széles olvasóközönség számára magyar nyelvre fordított, kellő jegyzetanyaggal ellátott egykoru forrásanyagot bocsát rendelkezésre, amelyet magyarok irtak, akik több éves törökországi tartózkodásuk alatt megismerték a birodalom belső viszonyait. /A műveket latinból fordították, kivéve Wathay Ferenc önéletírását/. A források értékelésekor két alapvető szempontot kell figyelembe venni: a szerzők egy olyan ország képviselői, amely élet-halálharcát vívja a török birodalommal, s hogy e harcnak az ideológiai háttere a kereszténység és az iszlám ellentéte.

A könyv Tardy Lajos bevezető tanulmányával kezdődik, amely sokéves kutatómunkájának egyik eredményeként gazdag anyagismeretének rövid összefoglalása. Elsőként arra kapunk választ, hogy mi is a törökség a korabeli Európa szemével nézve, amelynek megítélésben Zsigmond 1396-os nikápolyi veresége hozott döntő fordulatot. A gyűjteményben szereplő szerzők művei az 1438-tól 1603-ig terjedő időszakból valók. Aszerint, hogy a szerzők milyen módon jutottak ismereteikhez, három cso-

portra oszlanak: rabszolga-beszámolóok /Georgius de Hungaria, Georgievics Bertalan, Raszinyai Huszti György, Wathay Ferenc/; diplomata-beszámolóok /Kuripesics Benedek, Rubigally Pál, Laski Jeromos/; egy humanista kereskedő beszámolója /Dernschwam János/. A szerzők látásmódját befolyásoló tények: vallás, életkor, iskolázottság - s a legfontosabb: a török birodalom fejlődése, virágzása, hanyatlása korában szerezték-e tapasztalataikat szerzőink s mint rabszolgák, akiknek be kellett illeszkedniük ebbe a társadalomba, vagy mint diplomaták, akik végig egy sajátos, de mégis kívülálló helyzetben ismerkedhettek meg a birodalom életével. Az egyes szerzők életrajzi adatai, műveik belső összefüggéseinek magyarázata és a török birodalom jellegzetességeinek összehasonlítása egy-egy szerzőnél, zárja a tanulmányt.

A források tartalmi ismertetése helyett álljon itt néhány gondolat. A török birodalom gazdaságtörténetének fejlődési vonala jól érzékelhető a forrásokban. A gazdasági élet a paraszti termelésen nyugodott, de jelentős állattenyésztésről is tudunk. Dernschwam János, aki a Fuggerek magyarországi megbízottja volt, világosan rámutat arra, hogy az ipar fejlődése Törökországban a kelet-európai szintnél is alacsonyabb foku. Az iparosréteg részben belső fejlődés eredménye, részben pedig a hódítás során elhurcolt idegen elemek alkották. Világosan bontakozik ki előttünk, hogy már a XIV. században jelentős gazdasági szerepet játszik a rabszolgaság, amely csak a későbbiekben válik általánossá. Ennek okáról így ír Georgius de Hungaria: "Akkora vágy fűti őket a rabszolga vagy rabszolganő birtoklására, hogy egész Törökországban mindenkinek egyetemlegesen az a nézete: aki akár csak egyetlen rabot vagy rabnőt tud szerezni, már nem lát többé inséget."

A török birtokrendszert és a belőle fakadó társadalmi kiszolgáltatottságot Kuripesics Benedek vázolja: "... a császár az egyedüli ur, míg másnak semmije sincs, legyen bár földműves,

vagy éljen a tőle kapott zsoldból." A szultán despotikus hatalma kizárólagos földtulajdonán alapszik, amin a vallási alapítványok rendszeressé válása próbált rést ütni - amely örökölhetővé tette a földeket. Ennek folyamatosságáról azonban csak a XVI. század második felétől, a török birodalom hanyatló korszakától kezdődően beszélhetünk. /ld. Dernschwam/.

A török hadszervezetről majd minden szerző megemlékezik. Ez a legközismertebb, hiszen a magyar történetírás is sokoldalúan tárgyalta. /Ennek kapcsán érdemesnek tűnik megemlíteni a most folyó vitát a török hadsereg hatósugaráról - Perjés Géza és Szakály Ferenc között./ A hadszervezet kérdéseinek említésekor szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a török erős tengeri hatalom is volt, amiről ritkábban esik szó. Ezt példázza Huszti György beszámolója az indiai hadjáratról.

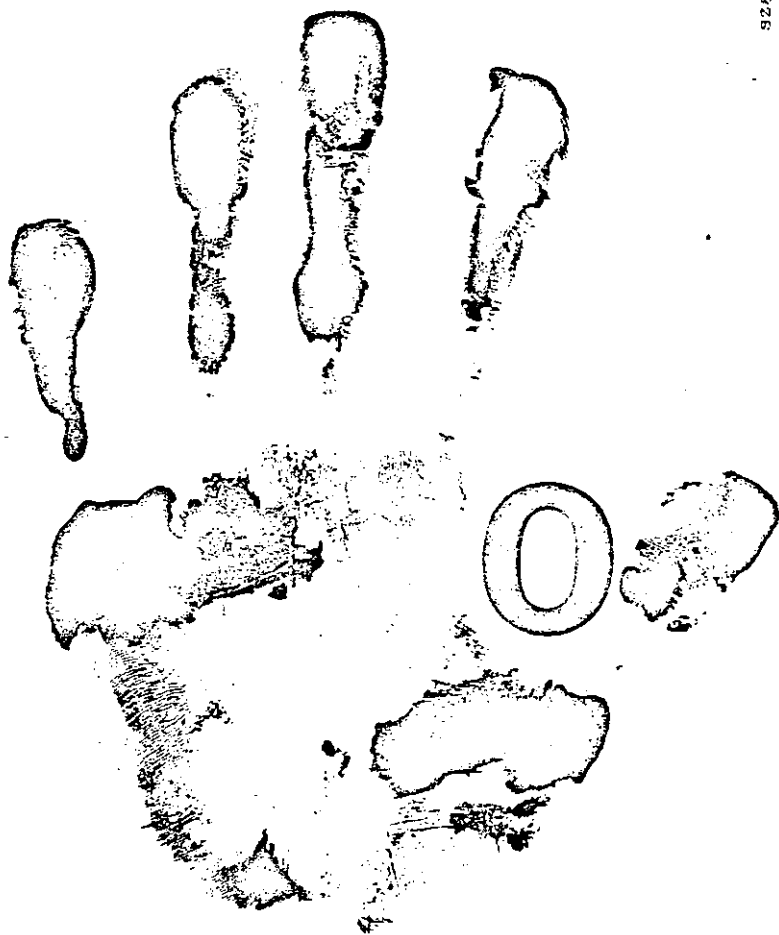
A meghódított országokban történő török berendezkedés kitűnő összehasonlítási alapul szolgál a magyarországi viszonyokkal, /amelyeket új megvilágításban tárgyal Hegyi Klára Egy világi birodalom végvidékén című könyvében/. A közölt beszámolóknak Kuripesics Benedek szövegének a balkáni viszonyokkal foglalkozó részei és Huszti György egyiptomi élményei jelentenek némi támpontot az összehasonlításhoz. A legerősebb kritikával azonban a török vallásról alkotott nézeteket kell kezelnünk. Az iszlám legelfogulatlanabb szemléltője Georgius de Hungaria, aki kiváló ismerője Mohamed vallási rendszerének: "Még szerzeteseik közül is nagyon sokan tőlem tanulják meg azokat a beszédeket, amelyeket a népnek kellett előadni." Egy másik érdekesség Georgievics Bertalan művében található, ahol a szerző az iszlám és a kereszténység ellentéteiről vitatkozik későbbi gazdájával. A kezdeti vallási tolerancia, amely a korabeli Európa szemével nézve megdöbbentő új vonás lehetett, a XVI. századra ellentétébe csap át - az erőszakos iszlamizálás mindennapos gyakorlattá válik. A Georgius de Hungaria által dicsért puritán erkölcsök fellazulását nyomon kísérhetjük a különböző szerzőknél, egészen Dernschwam Jánosig, aki a közér-

kölcsök teljes romlásáról számol be. A török szokások és az iszlám kapcsolata újabb nehézséget állít a keresztény megfigyelő elé, mivel ez a vallás sokkal inkább megköti a mindennapi életet. A leírt szokások ismerete a mai Törökország problémáinak jobb megértését is elősegíti.

A kötet legtöbb magyar vonatkozást tartalmazó része Laski Jeromos levele I. Ferdinándhoz, amelyben a török 1541-es hadjáratának előzményeiről ír. A török külpolitika helyzetét és diplomáciai módszereit jól jellemzi ez a rövid jelentés. Az természetes, hogy a szerzők összehasonlítják a török birodalomban látottakat az európai viszonyokkal, s így, ha másodlagosan is, de az európai korkérdések is helyet kapnak írásaikban.

A szerzők személyes élményei, életutjuk kalandjai, szökési kísérleteik teszik izgalmas olvasmánnyá a könyvet, s Wathay Ferenc írása irodalomtörténeti és nyelvtörténeti szempontból is érdekes. Az írások állandó kísérője a honvágy, mint Huszti Györgynél /"A Jordán folyó nem tulságosan széles és nem is túl mély. Hasonló a Vág folyóhoz, mely Liptó hegyei-ből tör fel ... s Trencsén mellett rohan el."/, vagy Georgievics Bertalannál, aki művét magyar köszöntésekkel fejezi be.

Az olvasó olyan könyvet tart a kezében, amely bepillantást enged a török birodalom belső életébe, s ezáltal elősegíti az objektívabb kép kialakítását a magyar nemzeti fejlődést gátló, s emiatt ellenséges szemmel nézett birodalomról. A kötet szövegeinek pontos, irodalmi értékű fordítása Boronkay Iván, Kenéz Győző és Tardy Lajos munkája. /Gondolat Kiadó, Budapest 1977. 455 l. Nemzeti Könyvtár./

t a r t a l o m

- belányi györgy: a "gazdátlan hajók" elveszett példányára --- egy
- fúzi lászló: harmónia-teremtő / németh lászló honályból nomályoa c. kötetének ürügyn / tanulmány --- három
- géczi jános: apokrif --- nusz
- dobozi eszter: sirályok virrasztása --- huszonegy
- géczi jános: guillaume apollinaire / talált szöveg/ --- huszonhét
- oerkes tamás: a cseh nemzeti ideológia csúcspontja - - t. g. masaryk gondolatvilága / tanulmány --- huszonnyolc
- belányi györgy: asszonyt gyászoló tél --- ötvenhat
- szigeti csaba: "a semmi ágán" - egy magyar költészet-történeti reminiszcencia józser attilla írájában / tanulmány --- ötvennyolc
- berbszt zoltán: verseim, ziháló farkasok --- hatvanhat
- géczi jános: csoportkép holddal, szoorok idején / részlet / --- hatvanhét
- léczy istván: lukács györgy fiatalkori etikája / tanulmány --- hetvenkettő
- géczi jános: y --- nyolcvanegy
- tanács istván: táborok /riportázs --- nyolcvankettő

bőle istván - mérocz károly: egy sikeres író a népszerűségről / beszélgetés molnár györggyel --- kilencven

géczi jános: bomlás és telítődés --- kilencvennégy

csapody niklós: egy etikus és utitársa / sinkó ervin honioglalás előtt c. napiójegyzeteiről --- kilencvenöt

gömöri mária: hiányállapot / emile ajar: előttem az élet --- százketty

géczi jános: víz --- száznyolc

zinonyi istván: rabok, kalmárok, követek az oszmán birodalomról / közreadja tordy lajos --- százkilenc

géczi jános: magna o --- száztizennárom

tartalom --- száztizennégy

U

U
U
U
U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U
U
U
U

TTTTTT

TTTTTT

Y

Y

%

112345 6789

112345 6789

112345 6789

112345 6789

000000

112345